

Društvena zbilja u djelima Karela Čapeka

Kukić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:079361>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za češki jezik i književnost

Petra Kukić

DRUŠTVENA ZBILJA U DJELIMA KARELA ČAPEKA

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Suzana Kos, doc.

Zagreb, rujan 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	2
3. Karel Čapek – književnik između dva svjetska rata	3
3.1. Kratki povijesni kontekst	3
3.2. Pregled života i stvaralaštva	4
3.3. <i>Zoon politikon</i> – Čapek kao društveni komentator	6
4. Glavne karakteristike izabranih djela	9
5. Pojedinac i društvo	11
5.1. Pojedinac kao nositelj društvene ideje	11
5.2. Društvena potlačenost i otpor prema društvu	14
5.3. Pitanje društvene odgovornosti.....	22
6. Rat	26
7. Kapitalizam	33
8. Ideologija i kritika društva	35
9. Zaključak	40
10. Literatura	41

1. Uvod

Društvena zbilja jedna je od glavnih inspiracija mnogih autora i već se davnih vremena književnost pretvorila u odličan alat za njezin prikaz. Čitajući književna djela iz raznih epoha, dobit ćemo sliku stvarnog društvenog stanja i razdoblja u kojem je pojedini autor djelovao. Književnost je postala sredstvom prikaza društva, bilo da je riječ o imaginarnom društvu koje autor prikazuje s ciljem upućivanja kritike i pružanja nade za poboljšanjem ili možda realnom društvu, onakvom kakvo je ono u sadašnjosti i kakvo je bilo u prošlosti. Prikaz društva u književnim djelima ovisi o razdobljima i vremenima u kojima autor živi i stvara. Nerijetko se događa da u težim vremenima, vremenima opresije i totalitarizma, često popraćenima društvenom nejednakosti, nailazimo na djela čiji je cilj ukazati na probleme u društvu i ponuditi čitatelju kritiku društva kako bi ga samo djelo potaknulo na razmišljanje i promjene.

Kada analiziramo društvenu scenu i razvoj prve polovice dvadesetog stoljeća, polovice u kojoj je Karel Čapek, najpoznatiji češki autor stvarao i živio, primijetit ćemo da ona obiluje šarolikim promjenama i događajima, pozitivnim i negativnim utjecajima te burnim ratovima i političkim prevratima. Prva polovica dvadesetog stoljeća razdoblje je raznovrsnih događanja na svjetskom planu, ali i u ondašnjoj Čehoslovačkoj. Dvadeseto stoljeće je čovjeku omogućilo pristup jednostavnijem načinu života, što se svakako pretvorilo i u jedan od književnih motiva. Uz razvoj novih tehnoloških, filozofskih i društvenih teorija, čovjek se okreće izumima te si svakodnevno olakšava život. Otkrivaju se motori, automobili i zrakoplovi koji čovjeku omogućuju otkrivanje novih područja i kultura. Znanost doživljava svoj procvat, posebice u medicini gdje dolazi do revolucioniranih otkrića novih lijekova. Napredak znanosti također je iskorišten u negativne svrhe kako bi se stvarala nova i naprednija ratna oružja, što se za pojedine književnike, između ostalih i Karela Čapeka, pretvorilo u nepresušan izvor inspiracije. Sve promjene dvadesetog stoljeća služile su kao okidač da se čovjek okrene važnim društvenim pitanjima, pitanjima koja definiraju njega i svijet oko njega. Dvadeseto je stoljeće postalo stoljećem umjetnosti, u kojem se pojedinac o svim društvenim i osobnim pitanjima slobodnije izražava filmom, pisanom riječi, pa čak i fotografijom. Inspiraciju za umjetničko stvaranje čovjek je tražio gdje je mogao, a jedan od najistaknutijih autora koji su se u tome okušali bio je svakako Karel Čapek.

S obzirom na to da je Čapekov književni opus bogat, ovaj diplomski rad prikazat će društvenu zbilju u odabranim djelima: *Továrna na apsolutno (Tvornica apsolutnog)*, *Válka s mloky (Rat s daždevnjacima)*, *Bílá nemoc (Bijela bolest)* i *Matka (Majka)*. Prije same analize, spomenut će se kratke crtice iz Čapekovog života te europski i čehoslovački društveni kontekst u kojem je on stvarao.

2. Metodologija

U književnim analizama društvenih aspekata Čapekovog stvaralaštva, najčešće se susrećemo s onima posvećenim utopijskim, odnosno antiutopijskim elementima njegovih djela, dok je osvrta i analiza za neutopijsko viđenje društva znatno manje. Ova analiza počivat će na istraživanju koje se sastoji od analize i usporedbe različitih društveno-političkih elemenata koje autor koristi u svojim djelima. Cilj ovog rada je ponuditi drugačiju perspektivu i viđenje društva, odnosno analizirati društvenu zbilju koja nije primarno okarakterizirana utopijskim ili antiutopijskim elementima, već stvarnim situacijama. S obzirom na mali broj kritičkih književnih izvora i osvrta koji izričito obuhvaćaju analize društva u neutopijskom vidu, rad će se primarno oslanjati na biografska djela Ivana Klíme, Bohuslave Bradbrookové te Williama E. Harkinsa.

Analitički dio rada bit će podijeljen u pet cjelina. Prva će predstaviti kratke, opće karakteristike svakog djela, kako bi se ponudio kratki pregled radnje i glavne značajke djela koji će olakšati čitanje analize. Druga cjelina bazirat će se na analizi odnosa između pojedinca i društva. Taj će dio uključiti primjere glavnih pojedinaca koji su nositelji društvene ideje, od kojih će neki poslužiti za prikaz društvene kritike i satire. Prikazat će se elementi poput stavova likova koje Čapek inkorporira u svakog značajnijeg lika, kako se ti stavovi prezentiraju u djelu, ali i oslikavanje pojedinca kao jedinku koja je u opoziciji sa samim društvom – kako se pojedinac bori protiv društva te na koji način Čapek prikazuje nemoć čovjeka pred društvom. Također, analiza će prikazati pitanje društvene, ali i moralne odgovornosti, koje je prisutno u sva četiri Čapekova djela. Treći dio prikazat će kako Čapek u svojim djelima predstavlja rat, jedan od glavnih društvenih fenomena i motiva njegovih djela. Objasniti će se značenje rata, način na koji je prikazan, ali i stavovi koje likovi zauzimaju kada je u pitanju rat. Četvrta cjelina obuhvatit će motiv kapitalizma i njegov prikaz u djelima. Posljednja cjelina bit će posvećena prikazu i analizi ideologije u četiri Čapekova djela, a u svakoj od pet cjelina skrenut će se pozornost i na prisutnu kritiku u Čapekovim djelima. S obzirom na to da se djela međusobno razlikuju, unutar analize svih cjelina također ćemo pokušati povezati slične i/ili iste elemente kritike i satirizacije koje Čapek koristi kako bi prikazao društvo. Izneseni argumenti bit će poduprti književnim analizama autora poput onih V. Kudělke, E. Strohsove, P. Buggea, B. Hemelíkove.

Metodološku podlogu za analizu pojedinih analitičkih cjelina činit će Čapekova zbirka eseja *O věcech obecných čili Zoon politikon (O običnim stvarima ili Zoon poltikon)*.

3. Karel Čapek – književnik između dva svjetska rata

3.1. Kratki povijesni kontekst

Kako bismo što bolje razumjeli književna djela, važno je poznavati vremenski period u kojem ona nastaju. Čapekova djela obilježio je Prvi svjetski rat te predratno stanje Drugog svjetskog rata, kao i događaji na području današnje Češke Republike. Karel Čapek rođen je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. To je period u kojem dolazi do značajnog razvoja tehnike, ali i društva, znanosti i umjetnosti. Povećava se broj kulturno-umjetničkih i književnih časopisa, dijelom zahvaljujući djelovanju mecena i umjetničkih salona, a dijelom zahvaljujući sve većoj slobodi autora. Mladi autori koji stasaju na književnoj sceni orijentiraju se sve više na Francusku i francuski stil života, što se naravno reflektira i na njihovo stvaranje i viđenje književnosti. Inspiraciju traže u djelima prokletih pjesnika, kao i francuskih realista i naturalista. Rusija i sjevernoeuropski autori također postaju jednim od velikih utjecaja na mlade mislioce novog stoljeća. Pojava nove filozofije Friedricha Nietzschea bilježi veliki utjecaj na stajališta i razmišljanja budućih autora, ali i budućih vladara – njegova ideja nadčovjeka, kao i vizija umjetnosti i moći koja je samo za odabrane pojedince, a ne za slabog čovjeka, inspirira mnoge. Osim Nietzschea se kao utjecaji javljaju Marx, Engels i Freud.

Prva polovina 20. stoljeća period je velikih političkih prevrata, izmjena društvenih uređenja, socioekonomskih kriza, bolesti i ratova. U periodu od 28. srpnja 1914. do 28. lipnja 1919. vodi se Prvi svjetski rat, jedan od najkrvavijih sukoba moderne povijesti. Od samog početka rata, dio čeških političara vjeruje u neuspjeh Austro-Ugarske i mogućnost osamostaljenja. Masaryk odlazi u Pariz gdje postaje predsjednikom Čehoslovačkog narodnog vijeća (*Českolovenská národní rada*), tijela koje je osnova za buduću vladu Čehoslovačke. Jedna od glavnih posljedica koju je Europi donio završetak rata je nova teritorijalna podjela. Njemačko Carstvo svoje kolonije gubi te prestaje biti carstvom i prerasta u Weimarsku Republiku, a od Austro-Ugarske stvorene su nove države: Austrija, Mađarska, Čehoslovačka i Kraljevina SHS. Washingtonskom deklaracijom 18. listopada 1918. definiraju se osnovne odrednice buduće Čehoslovačke, koja 28. listopada 1918. proglašava svoju samostalnost na čelu s predsjednikom Masarykom. Nakon Prvog svjetskog rata, pojavljuje se pandemija španjolske gripe, koja je odnijela milijune života diljem svijeta. Na drugoj strani svijeta, u SAD-u, 1929. dolazi do početaka velike ekonomske krize, krize koja se negativno odrazila na sve svjetske industrijski razvijene države. Tadašnja Weimarska Republika pokušala je ojačati vlastite valute, što je dovelo do pada standarda u državi. Pad standarda i društvena kriza stvorili su plodno tlo za stvaranje nacionalsocijalizma. S druge strane, neke od država

orijentiraju se na ratnu industriju kako bi se iz ekonomske krize izvukli, poput Italije i Japana. Godine 1933. na vlast u ondašnjoj Weimarskoj Republici dolazi Adolf Hitler i njegova Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka. Hitler je zagovarao superiornost njemačkog naroda, najviše ponukan nietzscheovskom filozofijom, što je utjecalo na razmišljanje samih stanovnika Republike. Na europskom jugu u Italiji na snagu stupa fašistički režim na čelu s Benitom Mussolinijem. Hitler vrši pripojenje Austrije 1938. godine, a isti plan ima i za tadašnje područje Sudeta u Čehoslovačkoj. 1938. Minhenskim sporazumom Hitler pripaja Sudete Trećem Reichu, a već 1939. okupira Češku, imenujući novonastalu autonomnu Slovačku satelitskom državom. Rat službeno započinje 1. rujna 1939. njemačkom invazijom na Poljsku te se vodi do 1945.

3.2. Pregled života i stvaralaštva

Karel Čapek djelovao je između dva velika svjetska rata. Rođen je u mjestu Malé Svatoňovice, 9. siječnja 1890. godine kao treće dijete u obitelji uz sestru Helenu i brata Josefa. (Strohsová, 1968: 15) Otac mu je bio liječnik te je od njega naslijedio želju za spoznajom i novim saznanjima o svijetu. S obzirom na činjenicu da je majčin hobi bio sakupljanje narodnih pjesama i priča, a otac se u slobodno vrijeme pokušavao posvetiti pisanju, možemo zaključiti da svoje književne afinitete duguje upravo njima. 1904. godine Karel izdaje svoju prvu pjesmu imena *Prosté motivy (Jednostavni motivi)* te počinje sve više publicirati i pojavljivati se u raznim časopisima. Godine 1916., godinu dana nakon obrane svog doktorata, Karel s bratom Jozefom izdaje prvu zbirku *Zářivé hlubiny a jiné prozy (Sjajne dubine i druge proze)*, a to je ujedno i godina kada novine *Národní listy* ponovno postaju popularne. Ubrzo izlazi i Karelov samostalni prvijenac, zbirka *Boží muka (Raspeti na raskřižju)*. Godine 1921. odlazi raditi za *Lidové noviny*, koje u tom periodu postaju najvažnije glasilo i kojima ostaje vjeran do kraja života. Feljtoni i novinske kolumne koje je objavljivao u tim novinama bile su forme koje su zapravo najviše odgovarale njegovom spektru interesa – filozofija, estetika, znanost, politika, društvo te književnost. (Harkins, 1962: 11) Njegove misli i ideje, koje su u glasilu *Lidové noviny* izlazile u periodu od 1924. pa sve do 1933., sakupljene su u zbirci *O věcech obecných čili Zóon politikon*. Ideje, koje to djelo obuhvaća, variraju od problema siromaštva, ekonomske pravde i nepravde, komunizma, amerikanizma, žena i politike pa sve do tradicije i filozofski orijentiranih tema. William Harkins, u djelu posvećenom životu i djelu Karela Čapeka, komentira da Čapek zapravo primarno nikad nije bio zainteresiran za politiku, ali kako su godine prolazile i kako je on kao autor napredovao, počeo je shvaćati da kao građanin i kao autor ima političku obvezu prema svom narodu.

Njegova novinarska aktivnost približila ga je političkoj sferi, što je urodilo feljtonima koji se tiču politike. (Harkins, 1962: 18)

Zahvaljujući književno bogatom periodu, koji je uslijedio nakon njegovog prelaska u *Lidové noviny* i koji je trajao sve do njegove smrti, svrstava se u najpoznatije češke, ali i svjetske autore. Riječ je o periodu u kojem ovaj češki pisac izdaje svoja najpoznatija i najznačajnija djela te stječe poznanstva koja će dugoročno promijeniti njegov način razmišljanja. Godine 1922. upoznaje T.G. Masaryka, koji značajno utječe na njegova životna stajališta, ali i na njegova zanimanja za politiku. Počinju prijateljevati, a to je rezultiralo time da se Karel počinje sve više politički aktivirati, osuđujući totalitarizam i fašizam. Samo prijateljstvo s Masarykom, odnosno njegovi utjecaji na Čapekova politička stajališta, vidljiva su gotovo u svim njegovim djelima. Prijateljstvo s Masarykom rezultiralo je i jednim Čapekovim zanimljivim djelom, *Hovory s T.G. Masarykem (Razgovori s T.G. Masarykom)*, koje je postalo jedan od važnijih izvora za poznavanje Masarykove biografije. U cijelom tom periodu, Čapek je objavio nekoliko djela koja će biti predmet analize ovog rada: prvi roman-feljton *Továrna na absolutno* (1922.) koji je izlazio u poglavljima u glasilu *Lidové noviny*, a koja su kasnije ipak sakupljena u roman. Nakon Hitlerovog preuzimanja vlasti u Njemačkoj, Čapek sve više počinje osuđivati nacizam i totalitaristička uređenja te 1936. godine objavljuje svoj najpoznatiji roman *Válka s mloky*, djelo inspirirano nacizmom i prožeto društvenom kritikom. Djelo je nominirano za Nobelovu nagradu, ali s obzirom na aluzije na Hitlera i nacističku Njemačku, vjeruje se da Švedska nije željela riskirati dobre odnose s Njemačkom, stoga Čapek nikada nije dobio Nobelovu nagradu. (Harkins, 1962: 20) Objavljuje i dvije drame: dramu *Bílá nemoc*, također inspiriranu tadašnjom društvenom situacijom te dramu *Matka*. Godinu dana kasnije, na Božić, umire.

Osim prethodno spomenutog utopijskog stvaralaštva, kojem svakako pripadaju još i djela *R.U.R.*, *Krakatit*, *Věc Makropulos (Slučaj Makropulos)* te zajednička drama braće Čapek *Adam Stvořitel (Adam Stvoritelj)*, značajan dio Čapekova opusa čine i noetička djela *Hordubal*, *Povětroň (Meteor)* i *Obyčejný život (Obični život)* u kojima Čapek prezentira ideje da ne postoji samo jedna apsolutna istina, već da postoje različite mogućnosti i različiti pogledi na istinu. Njegova noetička trilogija prikazuje da čovjek prvo treba poznavati i spoznati samog sebe kako bi mogao shvatiti i spoznati svijet u kojem živi.

3.3. *Zoon politikon* – Čapek kao društveni komentator

Kako bismo bolje razumjeli Čapekove ideje koje iznosi u svojim romanima i dramama, potrebno je referirati se i na njegova razmišljanja iznesena u člancima i esejima. Godine 1932. izlazi Čapekova zbirka članaka i feljtona *O věcech obecných čili Zoon politikon*. Riječ je o člancima koji su nastajali u periodu između 20-ih i 30-ih godina, a koji se primarno bave različitim društvenim pitanjima za koja možemo reći da su aktualna i danas. B. Bradbrooková spominje da, unatoč tomu što je riječ o novinskim člancima, djelo možemo okarakterizirati prije kao zbirku eseja, upravo zbog tematike i filozofske crte koja karakterizira većinu članaka. (Bradbrooková 2006:188) *Zoon politikon* je, kao pojam, prvi puta uveo Aristotel, a njegovo značenje je *društveno biće*. Aristotel je čovjeka definirao kao biće koje primarno karakterizira njegova društvenost, kao biće koje pripada određenoj zajednici te koje u skladu s time unutar te zajednice i djeluje. S obzirom na to da veliki dio društva i društvenosti čini i politika, samim time Aristotelova sintagma podrazumijeva i da je čovjek političko biće. U svojim člancima posvećenim društvenim pitanjima i vlastitim razmišljanjima, Čapek se bavi upravo čovjekovom društvenošću i aspektima koji ga vežu za društvo. Većinu stavova koje Čapek iznosi u svojim esejima možemo povezati s njegovim idejama koje prezentira u svojim djelima. Njegova zbirka eseja obuhvaća različite aspekte koji čine društvo (politiku, ideologiju, tradiciju itd.), od kojih ćemo se osvrnuti na one koje možemo povezati s analizom njegovih djela.

Kada govori o neizostavnom dijelu svakog društva, politici, Čapek zapravo potvrđuje da je čovjek *zoon politikon*, iako mu u potpunosti nije jasno misli li Aristotel da je čovjek biće koje na neki način stvara politiku ili je politika ta koja stvara čovjeka, odnosno koja od čovjeka stvara životinju, *politické zvíře*. Ističe da je glavni problem svih građana upravo nedostatak političke svijesti i podcjenjivanje vlastite političke funkcije— građani politiku percipiraju isključivo kao djelovanje nekih „viših institucija i velikih ljudi“, dok je zapravo i njihovo djelovanje (poput najobičnijeg posla proizvodnje cipela) političko djelovanje. Čapek objašnjava da bi politika trebala biti djelovanje za opće i javno dobro, a kako bi bila uspješna, trebala bi počivati primarno na vjernosti. Vjernost, prema Čapeku, ne počiva na odnosu s državom, već na odnosu prema čovjeku. U članku *O lojalitě (O vjernosti)* (1926.) ističe da svaki čovjek ima svoje ideale, ali većina tih ideala uglavnom se tiče onoga što bi „viša institucija“ trebala napraviti za dobrobit društva, ali ne podrazumijeva i ono što bi sam čovjek trebao napraviti. Čapek smatra da jedan čovjek ne može sam promijeniti svijet nabolje, ali može krenuti postepenim promjenama sebe samog. Za Čapeka društvo nije neki imaginarni

fenomen, već je ono skup vrijednosti koje su nam zajedničke s drugim pojedincima, što podrazumijeva da ono može imati različite definicije: *Možná že se neshodneme v tom, co společnost má být; ale shodneme se dosti snadno v tom, co není společenské – dejme tomu otravovat studně nebo pošlapat sousedovi jeho kapustu. Ale ať si představujeme společnost jakkoliv, předpokládáme, že to má být jakýsi pořádek mezi lidmi; dobrá, získat osobní pořádek ve styku s lidmi, to je loajálnost.* (Čapek, *O věcech obecných čili Zoon politikon*, 2018:11) U uskoj vezi s tim stavovima su i njegovi stavovi o nacionalizmu i socijalizmu. Smatra da pojedinac ne može ostvariti boljitak društva nekim političkim idealom ili vlastitim stavom, već, ako može, prvo tim idealom i stavom mora poboljšati i unaprijediti sebe, a tek onda svijet oko sebe. Nacionalizam, jedna od ideologija prisutnih u Čapekovim djelima, za njega predstavlja kontradiktoran pojam. Nacionalizam bi trebao predstavljati ljubav koju čovjek osjeća prema svojoj naciji, ali u praksi se pokazalo da on podrazumijeva prije svega netrpeljivost i mržnju. Za razliku od nacionalizma, socijalizam Čapek vidi kao opoziciju kapitalizmu. Ističe da je nedovoljno ekonomski obrazovan da bi u potpunosti razumio odnos između socijalizma i kapitalizma, ali shvaća da živi u svijetu u kojem polagano nastupa veliki jaz između ta dva suprotna pola. Nemoguće je naći se u zlatnoj sredini, čovjek mora odabrati ili jedno ili drugo i u skladu s time u društvu djelovati. Ipak, Čapek podupire veliku većinu ideala koje zastupa socijalizam, ali ne odbacuje apsolutno sve što donosi kapitalizam i buržoazija. Smatra da socijalizam, odnosno komunizam, ni nije doktrina te da ima određene mane koje bi se trebale prepraviti:

Ale pokud se týče té doktríny a taktiky, shodují se se socialismem – nebo řekněme rovnou: s komunismem – ve většině jeho ideálů; ale nemohu se s naším komunismem – nebo přesněji řečeno: s jeho dnešním a dočasným stavem srovnat ve většině jeho metod. Jeho soustavná nevrlost, jeho doktrinářství, jeho trucování, jeho neúčast na praktických řešeních aktualit života, jeho výchova lidí – v tom všem nemohu jaksi nalézt ani stopy, že by se tu rodil nový, lepší, celejší člověk. (Čapek, *O věcech obecných čili Zoon politikon* 2018:79)

Problem s komunizmom leži u siromaštvu, koje kaotično raste iz dana u dan, a komunistička ideologija tvrdi da ne postoje načini da se ono ublaži. Komunizam podrazumijeva vladanje, a ne zaštitu i pomoć onima kojima je to potrebno. Problem, prema Čapeku, čak i nije toliko u onima koji vladaju, već u masi koja gleda jad i bijedu, a pritom ništa ne poduzima. On ne vjeruje u vladavinu i revoluciju mase, jer je masa generalno u svim ideologijama sredstvo kojim se postiže određeni cilj. A kad se taj neimenovani cilj postigne, masa ostaje po strani. Zbog svojih stavova o komunizmu, koje je direktno i indirektno iznio u svojim člancima, zbirka se za vrijeme komunističkog režima nalazila na popisu zabranjenih knjiga te je tek 1991. godine doživjela svoje drugo izdanje. (Bradbrooková 2006:190)

Zbirka sadrži različite članke koji se bave različitim temama, ali svaka od tih tema međusobno se može povezati s drugom temom. Na primjer, stajališta koja Čapek iznosi o komunizmu u članku *Proč nejsem komunistou (Zašto nisam komunist)*, govoreći da on nije komunist jer komunizam nije u službi naroda, možemo povezati s njegovim idejama koje prezentira u člancima *Komu sloužiti (Komu služiti)* (1924.) i *O nacionalismu (O nacionalizmu)* (1933.). Članak *Komu sloužiti* prije svega se bavi pitanjima same službe i vjernosti višim institucijama, odnosno moralnim pitanjem te službe – nije moguće vjerovati u dvije stvari odjednom, isto kao što nije moguće da vojnik služi dvama generalima odjednom. Ista stvar je i s ideologijama, pogotovo nacionalizmom koji podrazumijeva dvije stvari: ljubav prema svom narodu i politička gesla kojima se ljudi vode, a Čapek u članku *O nacionalismu* tvrdi da to ne bi trebalo međusobno biti povezano. Takve ideje predstavljene su i u njegovim djelima – nije moguće vjerovati u dva boga, niti je moguće održati ideologiju koja kao glavnu motivaciju koristi ljubav prema domovini kako bi se pokrenuo rat.

4. Glavne karakteristike izabranih djela

Analiza društvene zbilje u ovom diplomskom radu bazirat će se na djelima *Továrna na absolutno*, *Válka s mloky*, *Bílá nemoc* i *Matka*. Roman *Továrna na absolutno* sastoji se od sveukupno 30 poglavlja, od kojih su neka međusobno povezana, a neka poglavlja služe kao umetnute priče unutar glavne radnje. Radnja romana odvija se kronološki, od izuma prvog karburatora za koji je zaslužan izumitelj Marek pa sve do pokušaja uništenja zadnjeg karburatora kojim završava radnja romana. Karburator je stroj jeftine energije koji bi trebao služiti čovječanstvu za olakšavanje života, međutim, u karburatoru se događaju promjene koje dovode do proizvodnje kemijski čistog oblika – Apsolutnog, odnosno boga. U cijelom romanu postoje dvije paralelne perspektive: prva perspektiva su opisi kako na pojedine, obične pojedince djeluje fenomen Apsolutnog, dok se druga perspektiva očituje u prikazu društvenih zbivanja na svjetskoj i lokalnoj razini koje je Apsolutno prouzrokovalo. Kako radnja napreduje, fokus se sve više pomiče s prikaza običnog čovjeka i efekata karburatora na zbivanja koja su uslijedila nakon što je karburator postao dostupniji. Roman je društvena satira koja prikazuje negativne karakteristike čovjeka, ali i cijelog društva, zbog čijih odluka društvo upada u nacionalne i vjerske nemire, ratove i sukobe. Čapek je u roman inkorporirao i kritiku društva, ali i Crkve, kapitalizma te društvene politike u kojoj svatko drži svoju stranu.

Roman *Válka s mloky* nastaje 1936. godine, u kontekstu gospodarske krize i pojavljivanja društveno-političkih ideologija te se smatra prvim većim Čapekovim antifašističkim djelom. (Bradbrooková, 2006: 131) Sastoji se od tri međusobno različita dijela. Prvi dio romana predstavlja uvod u priču o daždvenjacima, objašnjava pronalazak daždvenjaka, njihove karakteristike te njihovu promjenu u društveno korisnu jedinku. Drugi je posvećen analizi čovječanstva i svijeta kroz novinske članke, reportaže i događaje. Ovaj dio romana zapravo dočarava kako su se daždvenjaci prodavali te kako su se rasno dijelili, kakvi su se eksperimenti na njima vršili te kakva su im se prava dodjeljivala, odnosno oduzimala. Svi ti opisi vješto su smješteni u društveno-povijesni kontekst te predstavljaju parodiju i satiričan prikaz tadašnjeg društva. Finalni dio opisuje negativan utjecaj koji su daždvenjaci imali na svijet i ljude. Opisuju se ratovi i sukobi te se postavlja pitanje odgovornosti čovječanstva. Ta tri dijela romana međusobno se razlikuju po temama koje obrađuju, ali osim toga, između njih postoji i zanimljiva žanrovska razlika. Ruski književni kritičar Nikolskij ovaj je roman prozvao romanom žanrovske sinteze, odnosno konstatirao je da se ovaj roman može smatrati svojevrsnom umjetničkom sintezom. (Nikolskij, 1974: 527) Umjetnička sinteza o kojoj govori Nikolskij ne pretpostavlja samo stapanje različitih književnih žanrova u jedan,

već i njihovu „prirodnost“ zahvaljujući cjelovitoj strukturi, koja je primarno rezultat dinamične radnje, satiričkog prikaza te poruke koju autor daje.

Drama *Bílá nemoc* sastoji se od tri čina, od kojih svaki čin nosi ime jednog od negativaca: *Dvorní rada*, *baron Krüg* te *Maršál*. Mjesto i vrijeme radnje u drami nije eksplicitno određeno, stoga može simbolički prikazivati društvenu situaciju bilo koje države u bilo kojem vremenskom periodu, ali s obzirom na imena likova i ozračje u drami, možemo pretpostaviti da je ipak riječ o tadašnjoj aktualnoj društvenoj situaciji. U drami autor prezentira svoju zabrinutost, ali i upozorava na posljedice i učinke koje jedna ideologija može imati na društvo. Kao glavna inspiracija za radnju i poruku drame Čapeku služi tadašnja aktualna društveno-politička situacija u Europi – predratno stanje te jačanje nacizma, koji oko 1937. godine postaje sve popularniji i sve više jača među njemačkom, ali i širom europskom populacijom. Za razliku od romana *Továrna na absolutno* i *Válka s mloky*, u kojima Čapek za prikaz društvenog stanja, kao i prenošenje poruke i upozorenja, kao glavni motiv koristi novo otkriće /fenomen (čiji je primarni cilj društvu olakšati život i unaprijediti ga), u ovoj drami služi se motivom zarazne bolesti. Kako bi radnja bila zanimljivija, u dramu se, naravno, uvodi i stalni motiv većine njegovih djela - izum, odnosno otkriće lijeka koji bi tu bolest trebao zaustaviti i spasiti čovječanstvo. Perspektiva i završetak koje je Čapek ponudio, krajnje su pesimistični, što dramu razlikuje od prethodna dva romana, ali je povezuje s dramom *Matka*. B. Bradbrooková uspoređuje drame *Bílá nemoc* i *Matka* na temelju zajedničkih problema – problem života i smrti, problem rata i mira, ali i problem straha od smrti koji su prezentirani u obje drame. (Bradbrooková, 2006: 81)

Posljednje djelo, antiratna drama *Matka*, objavljeno je 1938. godine, godinu dana prije nego što će Hitler okupirati Čehoslovačku. Kao inspiracija za stvaranje djela poslužio je događaj koji je obilježio tijek španjolske i svjetske povijesti – Španjolski građanski rat, u kojem su se sukobili republikanci i nacionalisti. Način na koji je prikazana društvena zbilja u ovoj drami je surov, s obzirom na to da je pokretač cijele radnje upravo sam rat, a likovi u drami skrojeni su u skladu s društvenim prilikama tadašnjeg razdoblja. Iako je glavna inspiracija bio Španjolski građanski rat, tematika same drame, kao što je slučaj i kod drame *Bílá nemoc*, može biti aktualna u bilo kojem periodu i njezina poruka može se primijeniti na sve ratno-političke situacije. Drama šalje snažnu antiratnu poruku, a ta je da je uzaludno gubiti ljudske živote u svrhu ideologije, časti i pobjede.

5. Pojedinac i društvo

5.1. Pojedinac kao nositelj društvene ideje

Lik Bondyja pojavljuje se u romanima *Továrna na absolutno* i *Válka s mloky*. U djelu *Továrna na absolutno* utjelovljuje lika koji je predsjednik metalurško-električne tvornice te ga motivira isključivo ostvarivanje profita. U novinama Bondy vidi oglas da njegov srednjoškolski prijatelj prodaje karburator jeftine energije, koji odlučuje kupiti kako bi ga možda mogao iskoristiti u svrhu unapređenja vlastitog poslovanja. Sa svojim prijateljem Marekom razglaba o ispuštanju čudnovate tvari iz karburatora, tzv. Apsolutnog, odnosno boga. Raspravljaju o postojanju boga i prirodnim zakonima koji to dopuštaju, odnosno ne dopuštaju. Pun je predrasuda, osuđuje izumitelje jer smatra da je to grozan posao i da se od toga ništa ne može zaraditi, ali je opet s druge strane i praznovjieran – smatra da se problem ispuštanja Apsolutnog može riješiti tako da se pozove vrač ili izmisli neka čarolija. Bondy u romanu predstavlja kapitalističku ideju. Nakon pribavljanja prvog karburatora počinje ih masovno proizvoditi te opskrbljivati ostale zemlje. Ostali članovi njegove tvrtke se bune, nije im jasno funkcioniranje karburatora kao ni Bondyjevi planovi. Karburatori su uskoro postali sastavni dio svakog poslovanja, ali je s napretkom poslovanja dolazilo do sve više problema zbog ispuštanja Apsolutnog te je Bondy postupno odlučivao kome će se karburatori moći prodavati, a kome ne. Zabranio je prodaju karburatora bankama, jer se Apsolutno počelo miješati u njihovo poslovanje – ljudi su počeli svoju imovinu darivati siromašnima, a njemu se to ne sviđa zbog toga što bi njegov profit mogao ispaštati. S druge strane, Bondy u romanu predstavlja i svojevrсни patriotizam. Unatoč tomu što mu je glavni cilj profit, ipak je svjestan da bi se prevelikim ispuštanjem Apsolutnog i prevelikom proizvodnjom karburatora zemlja mogla uništiti. Dolazi na ideju ukidanja svih isporuka karburatora Čehoslovačkoj te njihovog preusmjerenja Njemačkoj i Francuskoj. Čehoslovačka će ostati zemlja humanosti, života i civilizacije, s minimalnim utjecajem Apsolutnog. Kako se karburatori sve više počinju prodavati, tako sve više ljudi gubi razum, do te mjere da se zaludenost Apsolutnim u nekim situacijama opisuje kao zarazna bolest koja prelazi s čovjeka na čovjeka. U romanu *Válka s mloky* lik Bondyja prikazan je na sličan način, samo što je njegova želja za bogaćenjem još više izražena – predsjednik je Pacifičkog Eksportnog Društva, čiji je glavni cilj trgovanje daždevnjacima. Opisan je kao lik kojeg zanima isključivo profit.

U djelu *Válka s mloky* kapetan van Toch prikazan je kao priglup i neobrazovan u akademskom smislu, ali što se tiče praktičnog znanja, jedan je od sposobnijih likova jer poznaje primitivne jezike te je pokazao vrsne sposobnosti u obučavanju i educiranju

daždevnjaka za praktične stvari. Uz njegov lik vežemo tipične ljudske težnje za profitom – njegov glavni cilj je obogatiti se pomoću bisera, međutim, kada nastupi problem nemogućnosti pronalaženja bisera, okreće se ostvarivanju profita pomoću daždevnjaka, koji će mu pripomoći s pronalaženjem bisera. Kako bi daždevnjake neometano mogao prevoziti do otoka koji obiluju biserima, potrebna mu je financijska pomoć te se okreće Bondyju koji mu odluči pomoći. Za njegov lik vežemo predrasude i stereotipe koje su ljudi u predratnom razdoblju imali prema Židovima. Nije veliki pobornik Židova, ne voli ih, ali je zato veliki patriot - voli sve češko i Čehe te smatra da je zajedništvo ključ uspjeha.

Indirektno s idejama kapitalizma i željom za bogaćenjem koje utjelovljuju Bondy i van Toch možemo povezati i lika oca iz drame *Bílá nemoc*. Nakon što dio zaposlenika u Krügovoj tvornici oružja premine, njega se imenuje šefom proizvodnje. Konačno je došao trenutak kada je promoviran, poslije godina i godina rada. Uskoro ga prestaje zanimati bolest i počinje sve više veličati Maršala – zahvaljujući njegovoj odluci i pandemiji, uspio je doći na visoku poziciju. U trenutku kada njemu u životu postaje dobro, prestaje ga mučiti činjenica da ostatak svijeta ispašta zbog Krügove tvornice i zbog bijele bolesti. Osim toga, protivi se Galénovim stavovima da se rat treba okončati jer bi to značilo da će onda svi zaposlenici u Krügovoj tvornici završiti na ulici, a to nije dobro ni za državu ni za te ljude. Također, ideju želje za bogaćenjem utjelovljuje i lik Sigeliusa, koji sa svojim asistentima počinje prodavati lažni lijek samo kako bi se okoristio. Njemu na prvom mjestu nije dobrobit ljudi, nego samo vlastiti profit.

U djelu *Válka s mloky*, Wolf Meynert je lik koji piše djelo *Untergang der Menschheit*, knjigu o kraju svijeta, svojevrsni epilog povijesti čovječanstva. Wolf Meynert i njegova knjiga zapravo su parodija djela njemačkog filozofa Oswalda Spenglera *Untergang des Abendlandes (Propast Zapada)*, knjige koja je poslužila kao jedan od mnogih temelja nacizma. (Bauer u Čapek, 2004: 237) U svom djelu Meynert objašnjava da su ljudi i sve nacije konstantno nesretni, unatoč svim tehnološkim otkrićima i napretku – ljudi se boje za svoju egzistenciju zbog toga što je današnji svijet mješavina straha i mržnje, nepovjerenja i megalomanije, cinizma i lakomislenosti. Tvrdi da nesreća čovjeka leži u tome što je morao nepovratno biti pribrojen određenoj rasi, narodu, vjeri, staležu i tako postati *čovječanstvo*. Meynertovo je mišljenje da svi ti narodi, rase i vjere ne mogu trajno živjeti zajedno – jedino rješenje za taj problem je homogenizacija društva, a do homogenizacije društva dolazi se njegovim čišćenjem :

*„Pro biologické lidské celky, jako je rasa, národ nebo třída, je jediná přirozená cesta k homogenní a neporušené blaženosti: udělat místo jen pro sebe a vyhubit ty druhé. [...] Pořídili jsme si až příliš mnoho doktrín a závazků, kterými chráníme “ty druhé”, místo abychom se jich zbavili; vymysleli jsme mravní řád, lidská práva, smlouvy, zákony, rovnost, humanitu a kdeco; vytvořili jsme fikci lidstva, které zahrnuje nás i “ty druhé” v jakési pomyslné vyšší jednotě. [...] Porušili jsme veliký přírodní předpoklad veškeré pospolitosti: že jenom homogenní společnost může být společností šťastnou.“ (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 178)*

On daje i svoja razmišljanja i predviđanja: smatra da će dažddevnjaci zavladati svijetom te da će njihov svijet bit puno sretniji od ljudskog svijeta, upravo zato što će biti homogen i čist. Njegova knjiga postala je najprodavanija knjiga među dažddevnjacima. U Meynertovim razmišljanjima možemo vidjeti jasne naznake nacističke i purističke ideologije koju je zagovarao Hitler.

Osim Wolfa Meynerta, idući lik u kojem primjećujemo ideološke karakteristike, kao i militarističke afinitete je lik Chief Salamander. Chief Salamander je zapovjednik dažddevnjačkih vojnih snaga koji pokreće rat protiv ljudi s ciljem osvajanja cijelog svijeta – želi potopiti kontinente kako bi se dažddevnjacima osigurao što veći životni prostor, iako protiv ljudi općenito nema ništa. Na kraju romana autor objašnjava da je Chief Salamander zapravo čovjek, Andreas Schutze, koji je za vrijeme rata bio narednik. Različiti autori, poput B. Bradbrookové, P. Buggea i B. Hemelíkove, u liku Chiefa Salamandera vide presliku Adolfa Hitlera, pogotovo zbog načina na koji Chief Salamander drži svoje radijske govore, načina na koji ratuje, ali i zbog sličnosti između imena – ime Adolf Hitler, pravim imenom Adolf Schickelgruber, dijeli iste inicijale s pravim imenom Chiefa Salamandera.

Kada govorimo o likovima koje prvenstveno karakterizira ideja militarizma i popratne ideologije, svakako treba spomenuti likove Maršala i baruna Krüga iz drame *Bílá nemoc*. Maršal je lik kojim je autor simbolički prikazao tadašnjeg vođu Njemačke, što se vidi iz različitih dijelova dijaloga koje Maršal vodi s barunom Krügom, ali i iz njegovih postupaka. U drami je prikazan kao diktator koji ima samo jednog prijatelja, a taj prijatelj je Krüg. Čak i njegovo ime podsjeća na njemačku riječ za rat (njem. *der Krieg*). (Bradbrooková, 2006: 83) Maršalova glavna ideja je da je rat prijeko potreban državama jer se upravo u ratu stvaraju heroji na koje država može kasnije biti ponosna. Na prekid rata ne pristaje čak ni kada mu njegov prijatelj barun priopći da boluje od bijele bolesti i da se boji – Maršal njegove zahtjeve ignorira te mu naredi da još više poveća proizvodnju oružja. On se za rat priprema godinama i ne planira u svom naumu posustati, sve dok ne sazna da i on boluje od bijele bolesti te da mu jedino Galén može pomoći .

Osim toga, indirektno s ideologijom i militarizmom možemo povezati i priču iz romana *Továrna na absolutno* o Toniju Bobinetu, francuskom vojskovođi koji je obznanio rat Apsolutnom, okupio vojsku i s 22 godine života postigao velike vojne uspjehe. On u romanu nije okarakteriziran, jer autor za samog sebe tvrdi da nije dovoljno dobar kako bi psihoanalizirao ljude, ali ipak se iz prepričanih anegdota iz njegovog života može naslutiti da je riječ o osobi koja je stvorena da bude nečiji vođa i po tome je usporediv s Maršalom. Bobinet se sam kitio titulama (komandantom, generalom, konzulom, itd.) jer je smatrao da je to sve zaslužio borbom protiv Apsolutnog i karburatora. U svakoj bitci koju vodi pobjeđuje, stoga su njegovi vojnici svugdje bili dočekani kao heroji i osloboditelji. Narod ga proglašava carem Francuske uz riječi da je konačno došlo vrijeme da Francuska zavlada svijetom. Također, spomenut ćemo i lika Hampla koji je, zaluden idejom i likom Tonija Bobineta, osnovao Socijalističku Revolucionarnu Stranku te htio preuzeti vlast u gradu Hradec Králové. Nezadovoljan upraviteljem Skočdopole, zaprijetio je da će napasti grad ako mu se ne predaju ključevi grada.

S druge strane, s idejama ideologije povezujemo likove Petra i Kornela iz drame *Matka*, s obzirom na to da su se obojica priključila ratu zbog ideala koje je zastupala njihova strana. Oni su braća blizanci koji se u jeku rata nalaze na suprotnim stranama. Njihova stajališta su različita i produkt su okoline u kojoj su se razvijali. Prethodno je spomenuto da je u Španjolskoj rat vođen između dvaju političkih krajeva: republikanaca i nacionalista. U drami Kornel predstavlja nacionalističku stranu, dok Petr predstavlja republikance. Unatoč tomu što su braća, obojica su se našla pod negativnim utjecajem rata te je svaka strana bila zatrovana na svoj način. Kornel je, tim više što mu je to brat, Petru zamjerao želje za promjenama, pacifizam, anarhiju i želju za stvaranjem utopije. S druge strane, Petr je bio taj koji je bio zaluden promjenama i koji je pod svaku cijenu htio da njegova strana bude ta koja će u ratu odnijeti pobjedu.

5.2. Društvena potlačenost i otpor prema društvu

Ideje nejednakosti i potlačenosti najviše dolaze do izražaja u romanu *Válka s mloky*. U romanu *Válka s mloky* daždevnjak predstavlja pojedinca, ali i društvo općenito, odnosno masu. Daždevnjaci su u cijelom romanu pasivni glavni likovi – oni većinom u romanu ne sudjeluju direktno u radnji, o njima se uglavnom govori i iznose se činjenice. Od prvotnog primitivnog vodozemca, preko jeftine radne snage pa sve do vrhovnog vođe daždevnjaka, Čapek čitatelju daje primjer kako društvo funkcionira. U romanu se opisuju dva tipa društva – ono očito, ljudsko društvo u kojem glavnu riječ vode ljudi te, ne toliko primjetno, društvo

daždevnjaka, u kojem do određenog trenutka glavnu riječ također imaju ljudi. Značenje društvene ideje potlačenosti koju čitatelj dobiva, ovisi o tome kako tumačimo društvenu ulogu daždevnjaka i čovjeka. Daždevnjak raste i razvija se te u skladu sa svojim promjenama unutar romana stječe određenu simboliku. Na početku romana, daždevnjaka vidimo kao potlačenog pojedinca, odnosno daždevnjake percipiramo kao neimenovano potlačeno društvo. On je izrabljiv, nije ni u kojem pogledu bolji od roba, a u čovjeku vidimo negativca. Osim što je potlačen, daždevnjak je primitivan te većinu stvari ne može pojmiti jer uči stvari napamet, onako kako mu čovjek pokaže. Čovjek ga postepeno prilagođava sebi, njime manipulira i dovodi ga do optimalnog stadija za društvo. Ali daždevnjak se tako razvija, počinje učiti jezike i shvaćati stvari, postaje toplo biće koje zanimaju razgovori, koje želi učiti i koje želi razgovarati o problemima svakidašnjice. U takvom okrilju čovjek je pozitivan lik jer daždevnjaku ipak omogućava razvoj. S jedne strane je čovjek taj koji izrabljuje i maltretira daždevnjaka, što nas dovodi do zaključka da upravo čovjek, odnosno društvo u globalu, negativno utječe na daždevnjaka, a s druge strane je čovjek ipak na neki način pozitivan faktor koji utječe na razvoj daždevnjaka.

Sam početak romana podsjeća na pretkolonijalno razdoblje osvajanja Novog svijeta, kada su tadašnje velesile okupirale, osvojile i pokrstile ondašnje stanovništvo američkih kontinenata. Kao i daždevnjaci u romanu, sva ta stara plemena postojala su puno prije nego što su bila otkrivena. Na isti način kao što se događa na prijelazu u 16. stoljeće, daždevnjaci, nakon što ih otkriju, prerastaju u nešto od presudne važnosti za čovjeka. Čovjek u njima počinje vidjeti vlastitu korist, načine kako se obogatiti i kako si život čim više olakšati te se daždevnjak pretvara u objekt iskorištavanja. (Strohsová, 1968: 39) Situacija se mijenja onog trenutka kada se daždevnjaci okreću protiv ljudi. U tom trenutku se mijenjaju i društvene uloge – daždevnjak postaje negativac, a čovjek postaje potlačena jedinka društva u kojem glavnu riječ vode daždevnjaci. Ako promatramo retrospektivno, daždevnjaci su bili ti nad kojima se vršio teror – uloge su se sada samo zamijenile, odnosno, daždevnjaci su se po prvi puta zauzeli za sebe. Ono što je zanimljivo je da čovjek kroz cijeli roman daždevnjaka prilagođava sebi, ali kada daždevnjak postane isti kao čovjek – pohlepan, sebičan i agresivan – situacija se mijenja te se na daždevnjake počinje gledati kao na glavne neprijatelje ljudi i društva. Kada promatramo opise daždevnjaka, njihovo uključivanje u društvo pa i njihove psihofizičke sposobnosti, dolazimo do zaključka da daždevnjak, ovisno o kontekstu i danoj situaciji, može biti bilo tko. Daždevnjak tako može biti potlačeni, nezadovoljni pojedinac, ali i agresor, Hitler ili bilo koji pripadnik neke države. Potlačenost i nejednakost ne postoje samo u

odnosu daždevnjak-čovjek, već i unutar društva daždevnjaka. U općenitom prikazu muško-ženskih odnosa, Čapek se služi prikazom spolnog života daždevnjaka. *Appendix* o spolnom životu daždevnjaka, možemo na simboličkoj razini iščitati kao prikaz bilo kojeg društvenog muško-ženskog odnosa u kojem je žena podvrgnuta djelovanju muškarca. U odnosu mužjak-ženka ističe se da kod nijednog životinjskog roda ne postoji tolika podređenost i isključenost ženke iz društva kao što je to slučaj kod daždevnjaka. Čapek u ovom dodatku predstavlja dva stajališta po pitanju muško-ženskog odnosa daždevnjaka. Prvo stajalište je prezentirano uvođenjem gospođice Blanche Kistemaeckers, koja je pomnim istraživanjem došla do važnosti spolnog okruženja za ženke, odnosno mogućnosti prijelaza sa spolnog razmnožavanja na partenogenezu. U toj situaciji funkcija mužjaka je apsolutno nepotrebna – navodi dalje da su mužjakova strast, brak, spolna tiranija, vjernost te tegoban i spor užitak simbolične radnje koje služe samo kao popratno sredstvo njegovog spolnog čina, koje bi u slučaju partenogeneze bile nepotrebne. S druge strane, likom Charlesa Powella prikazuje se oprečni stav – on je, referirajući se na slavni ples daždevnjaka kojim mužjaci pokazuju zajedništvo, prezentirao ideju da su upravo mužjaci ti koji su zaslužni za razmnožavanje. Nadodaje i da upravo zbog zajedništva prisutnog kod muških daždevnjaka, mužjak ostvaruje nadmoć nad ženkom i razvija se puno kvalitetnije od ženke, do te mjere da ga se može smatrati rođenim tehničarom, tzv. *animal faber*, koji će zahvaljujući svojim prirođenim sposobnostima, talentom i smislom za organizaciju, jednog dana nadmašiti i samog čovjeka. Razmnožavanje, u svom doslovnom smislu, označava stvaranje potomstva, a to podrazumijeva preživljavanje i održavanje vrste, čimbenik koji je bitan za funkcioniranje svakog društva. Oslikavanjem spolnog života daždevnjaka indirektno se oslikava društvo.

Ono što je zajedničko svim društvima kroz sva povijesna razdoblja i čije ideje vidimo u svim ideologijama koje Čapek kritizira je netrpeljivost i netolerancija prema drugačijem, prema različitom. Kritika rasizma očita je na prikazu daždevnjaka u ljudskom društvu – on je crn, on je izrabljiv i automatski ga se smatra robom modernog doba: „*Bellamy krčil rameny. “Mloci jsou Mloci,” bručel vyhýbavě. “Před dvěma sty lety se říkalo, že negři jsou negři.” “A nebyla to pravda?” řekl Bellamy. “Šach!”* (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 115) Nakon što započnu napadi na daždevnjake, uzrokovani primarno optužbama da su daždevnjaci izvršili silovanja, pripadnici crne rase su ti koji pokreću pokrete protiv paljenja, linčovanja i lova na daždevnjake, što je samo rezultiralo time da su i njih počeli paliti. Rasizam obuhvaća različite spektre i razine, od kojih se uz spomenutu netoleranciju prema crnoj rasi ističe i netolerancija prema Židovima, tj. antisemitizam, ideja koja je posebno

zaživjela za vrijeme Hitlerove vladavine u Njemačkoj. Čapek također spominje antisemitizam, odnosno karakteristike antisemitizma upotrebljava u prikazivanju odnosa čovjek-daždevnjak. Opće je poznato mučenje koje su proživjeli Židovi, od netolerancije, preko fizičkih mučenja pa sve do znanstvenih pokusa kojima su podvrgavani. Slične torture prolazi i Čapekov daždevnjak. Nad njime se također vrše znanstveni eksperimenti, testira se njihov intelekt, elektrošokira ih se, odstranjuju im se dijelovi mozga i dijelovi tijela, njihova koža podvrgnuta je kemijskim testiranjima i grijanjima kako bi se utvrdilo kako to utječe na njihovu agresiju, sposobnost rekuperacije i sposobnost prilagodbe – to su paralele koje možemo povući s testiranjima izvršenima u koncentracijskim logorima nad Židovima. Međutim, s takvim tipovima testiranja započelo se tek početkom 40-ih godina, kada Čapek više nije bio živ, stoga možemo s jedne strane njegovo djelo smatrati i predviđanjem koje se ostvarilo. U djelu je satirički naznačeno da su se u Njemačkoj zabranili svi pokusi nad daždevnjacima, međutim, zabranili su se samo za židovske znanstvenike.

Satirizaciju i kritiku društvenih slojeva, kao i aluzije na robovlasništvo, trgovanje robovima i stasanje kapitalizma, vidimo u razdjeljivanju daždevnjaka u poslovne razrede, ovisno o njihovim sposobnostima i općim karakteristikama. Razvrstani su od najobrazovanijeg do najprimitivnijeg u skupine: *leading, heavy, team, odd jobs, trash i spawn*. Tržište daždevnjaka simbolički je nazvano S-Trade, tzv. Salamander Trade, ali i prema nekim opisima izloženima u romanu i Slave Trade. Njima se trgovalo, ali ih se i kažnjavalo, međutim, pojedinci u romanu objašnjavaju da pojam Slave Trade ne može biti točan jer se prema daždevnjacima vlasnici odnose bolje ako su oni sposobniji i skuplji. Trgovinu daždevnjacima možemo tumačiti kao klasični prikaz povijesne trgovine robovima, ali i uvertirom u kapitalizam, u kojem je čovjek, odnosno daždevnjak, podređen kapitalizmu i drugim ljudima koji njime upravljaju. Na sličan je način 1919. kapitalizam tumačio i Lenjin, govoreći da kapitalizam započinje trgovinom, na temeljima koje su ostavili robovlasništvo i srednjovjekovni feudalizam, što vodi do rađanja kapitalističke manjine koja raspolaže ugnjetavanom većinom, eksploatirajući i vladajući njima kako bi ostvarili vlastiti profit. (Lenjin, 1919) Upravo je to prikazano i u ovome romanu: daždevnjaci su većina kojom upravljaju ljudi zbog ostvarivanja profita. Kako razvoj daždevnjaka napreduje, u različitim zemljama pojavljuju se i ekstremne struje: u Francuskoj se pojavila ekstremna ljevica koja je zahtijevala da se daždevnjake proglasi neprijateljima radničke klase, zbog toga što u službi kapitalizma rade previše te samim time narušavaju standarde radničke klase. Unatoč činjenici što je središte romana daždevnjak, ipak je riječ o romanu o ljudima. Daždevnjak nije ništa doli

produkt društva – on je mehaniziran i služi za optimizaciju društva. Daždevnjak je zapravo prikaz društva kakvo ono jest u suštini. On je između ostalog i simbol prosječnog čovjeka koji pada pod utjecaj društva – daždevnjak je tip reduciranog čovjeka koji je sveden na ono osnovno i primitivno. Unatoč tomu što je riječ o romanu u kojem se predstavlja tehnološki napredak, kako bi objasnio „izum“ Čapek ne pribjegava tehnološkim aspektima tog izuma, nego upravo onim biološkim. Pogotovo u slučaju daždevnjaka koji su simbolički prikaz čovjeka koji nema svoju volju i svijest. (Bugge, Hemelíková, 1999: 245) Upravo zbog toga se njegovi romani smatraju romanima o čovjeku, a ne tehnološkom napretku, jer je čovjek taj koji je u središtu – njegove karakteristike i problemi, kao i njegova društvena uloga. (Hemelíková, Bugge 1999: 246)

Čapek pribjegava najsurovijim kritikama društva, opisujući ga pomalo srednjovjekovno. U različitim situacijama spominje se da su u jeku nemira daždevnjaci bili kamenovani do smrti. Kamenovanje još uvijek postoji u primitivnim plemenima, ali kao *modus operandi* modernog svijeta odavno je nestalo. Samim uvođenjem takvog načina ophođenja Čapek upućuje na mentalitet društva – društvo je zaostalo u vremenu, ne može se nositi s napretkom te samim time pribjegava svojim primitivnim instinktima kako bi se uspjelo obraniti. Čapekovo viđenje primitivizma društva također se očituje u sveprisutnom društvenom i profesionalnom rasizmu u svijetu daždevnjaka. Koža daždevnjaka je crne boje te ih se u više navrata u romanu uspoređuje s pripadnicima crne rase. S druge strane, primijetit ćemo da se, kada je u pitanju zapošljavanje daždevnjaka, pa čak i na samom kraju kada je u pitanju vođenje rata, spominju isključivo muški daždevnjaci. Ženke su smatrane bezvrijednima za rad te su se u obzir uzimali samo muški daždevnjaci, poželjno fizički jaki i što izdržljiviji. Kada promatramo ženke daždevnjake, one su služile isključivo jednoj svrsi – razmnožavanju.

Ideja društvene potlačenosti i nejednakosti ne prikazuje se na isti način u romanu *Továrna na absolutno* i drami *Matka*. Ideja koju prikazuje *Továrna na absolutno* povezuje se indirektno s idejom kapitalizma. Nakon pojave Apsolutnog i utjecaja koje je ono imalo na tvornice, društvo se susreće s problemom nezaposlenosti. Posljedice nezaposlenosti koje su uslijedile nakon uvođenja karburatora na radna mjesta običnih ljudi možemo poistovjetiti sa situacijama koje su problem i danas. Strojevi koji zamjenjuju ljudsku radnu snagu dovode do općeg društvenog nezadovoljstva te se samim time pojedinci, koji se nađu u situaciji kakva je prikazana u ovom romanu, mogu smatrati društveno potlačenima i nejednakima. Oni se na neki način pretvaraju u robove tih strojeva. Takav tip potlačenosti i nejednakosti nije jednak

onome tipu koji proživljava daždvenjak. Takva društvena potlačenost i nejednakost primarno je karakterizirana biološki, u smislu da čovjek nikada ne može biti jednak stroju te koliko god napora ulagao u odrađivanje posla, stroj će uvijek biti efikasniji. S obzirom na to da je čovjek biće koje radi i svojim radom osigurava svoju egzistenciju, u situaciji gdje je njegov rad shvaćen olako te kada ga se zamijeni strojem, osjeća se potlačen. Ideju o povezanosti i potlačenosti između čovjeka i stroja, Čapek je iznio i u svom članku *O tyranii strojů (O tiraniji strojeva)* (1930.), u kojem na duhovit način opisuje period života u kojem je bio primoran ispisivati stvari na pisačkoj mašini. Pisaća mašina zadavala mu je velike probleme, tipke su bile neposlušne, a traka za pisanje se uporno pomicala te je izgledalo kao da se sama mašina okrenula protiv njega i da radi sve kako bi mu napakostila. U tom trenutku je shvatio da je on postao rob te pisaće mašine te je samo tražio način kako da od nje pobjegne. Na sličan način oslikan je i odnos između ljudi i Apsolutnog – Apsolutno je gospodar svega, a ljudi su ti koji su praktički njegovi robovi.

S druge strane, lik majke Dolores u drami *Matka* utjelovljuje ideju nejednakosti, ali ta ideja nejednakosti je u uskoj vezi s prikazom muških likova. Ivan Klíma objašnjava da u drami *Matka* postoji sukob između muških i ženskih elemenata i odnosa koji se primarno očituje muškom željom za ratovanjem i ženskom za očuvanjem života. (Klíma, 1965: 143) Razdor između muško-ženskih stavova u drami vidi se uglavnom u poimanju rata, međutim ta premisa može biti primjenjiva i na pitanje jednakosti, odnosno nejednakosti koja se tiče zauzimanja stavova. Kroz cijelu dramu se provlači ideja suprotstavljanja Dolores ostalim muškim likovima, međutim, njezino mišljenje nikad nije jednako prihvaćeno kao što je prihvaćeno ono njezinog supruga – u smislu da njezino stajalište i mišljenje nemaju jednaku težinu ni značaj kao što to imaju Richardova. Iz toga proizlaze frustracije zbog kojih je Dolores okarakterizirana kao nemoćna – nemogućnost da dokaže da je njezino mišljenje važno i potrebno. Pokušaji međusobnog razumijevanja na kraju dovode do njezine predaje – ona pušta svog posljednjeg sina u rat. S druge strane, ideja nejednakosti i potlačenosti prikazana u drami *Bílá nemoc* vezana je uz doktora Galéna. Potlačenost i nejednakost zamjećujemo u odnosu na ostale kolege i Sigeliusa, pogotovo kada je u pitanju sam rad na pronalasku i unapređenju lijeka.

Kada govorimo o situacijama u kojima se pojedinac bori protiv društva, govorimo zapravo o situacijama u kojima pojedinac negoduje zbog određenih karakteristika društva. Te karakteristike mogu biti različite – mogu obuhvaćati politiku, funkcionalnost društva ili možda općenite karakteristike vladajućih pojedinaca u društvu. Svako od predstavljenih

Čapekovih djela oslikava barem jednu negativnu karakteristiku društva kojoj bi se pojedinac mogao usprotiviti – različiti oblici totalitarne moći, nepotizam, rasizam, općenito nasilje i potlačenost, kao i nemoć. Za prikaz negativnih karakteristika društva, Čapek se služi tehnološkim izumima i pojavama: bolest i rat.

U romanu *Továrna na absolutno*, pojedinac se ne bori protiv društva doslovno, već se bori protiv nečega što je društvo uvjetovalo – protiv Apsolutnog. Ako promotrimo uzročno-posljedične veze, zaključit ćemo da je pojava Apsolutnog čovjekova, odnosno, društvena krivica, na sličan način kao što je to slučaj u romanu *Válka s mloky*. Klasično nezadovoljstvo koje se očituje u pojedincu, u ovom je romanu prikazano na drugačiji način. Čovjek želi raditi, zarađivati, prehranjivati obitelj – sve to pada u vodu onog trenutka kada se pojavljuju karburatori. Karburatori su ti koji zamjenjuju radnu snagu i zbog kojih se događaju potresi, poplave, nestašice hrane, itd. Čovjek, ne znajući više što poduzeti, počinje se protiv toga boriti. Kuzenda je jedan od likova nad kojima je Apsolutno imalo najveći utjecaj – on je sa svojim prijateljem Brychom proglasio bager, koji se nalazio na obalama Vltave, svetim, upravo zbog djelovanja karburatora: „*To je božskej bagr, to je železnej kostel, a my jsme tu jen jako kněži. Když se dřív Pánbůh projevil ve studánce nebo jako u starejch Řeků v dubech a někdy i v ženskejch, pročpak by se neprojevil v bagru? Pročpak by se štítíl stroje?*“ (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 55) Kuzenda je također jedan od likova koji shvaćaju svoje pogreške i prihvaćaju ih, tvrdeći da se od istine nikada ne može pobjeći, koliko god se čovjek trudio. Tvrđio je da: „*Každej věří na svýho výbornýho Pánaboha, ale nevěří druhýmu člověku, že ten taky věří něco dobrýho. Lidi mají nejdřív věřit v lidi, a to ostatní se už najde.*“ (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 175) Predstavlja običnog čovjeka, koji prije ili kasnije pada pod utjecaj društva, ali i čovjeka koji se tom utjecaju ne može oduprijeti. Jedna od glavnih karakteristika likova u svim Čapekovim djelima je sklonost ka pokazivanju otpora. Pojedinac je taj koji se na ovaj ili onaj način odupire nečemu što društvo nameće – rat, Apsolutno, daždevnjaci ili bolest. Svaki od spomenutih fenomena ima svoje moguće interpretacije.

Jedna od mogućih interpretacija daždevnjaka je da je on potlačeni pojedinac kojim manipulira društvo, ali da je on i opasnost za društvo, svojevrsni agresor. U cijelom romanu nailazimo na raznolike opise čemu su sve daždevnjaci bili podvrgnuti, odnosno, nailazimo na okidače radnje, okidače koji su daždevnjake doveli do okretanja protiv čovjeka. Referirat ćemo se na sastanak Pacifičkog Ekspornog Društva na kojem se odlučivalo o budućnosti daždevnjaka, s obzirom na to da su oni ionako predstavljeni kao bića koja nemaju vlastitu

slobodnu volju. Ako promotrimo taj sastanak iz svih uglova, doći ćemo do zaključka da taj sastanak, kao i Društvo koje ga predvodi, nije ništa više od prikaza modernog, suvremenog društva. Vrhovni vođe Društva, utjecajni i bogati ljudi, odlučuju o budućnosti malih, neutjecajnih pojedinaca - daždevnjaka. Tako se otvaraju pitanja poput kastracije i sterilizacije daždevnjaka, količinskog razmnožavanja daždevnjaka, kao i prodaje i zapošljavanja daždevnjaka. S druge strane, nakon pojave daždevnjaka, društvo je bilo primorano suočiti se s dotad još nepoznatim i neistraženim fenomenom. U toj situaciji, obični čovjek suočava se s mogućnošću da će mu u budućnosti daždevnjaci zauzeti radno mjesto i zamijeniti ga u većini sfera života, stoga je prirodno da osjeća nelagodu i averziju prema nečemu nepoznatome. Čapek, stoga, oslikava društvo kao zajednicu koja se teško prilagođava promjenama, a sličan paralelizam postoji i u romanu *Továrna na absolutno*. Nakon pojave daždevnjaka, ljudi im se počinju protiviti, što Čapek objašnjava jednostavnom ljudskom naravi – od pamtivijeka ljudi odbijaju inovacije i promjene koje im se čine čudnima, bilo da je riječ o strojevima ili daždevnjacima. Daždevnjak je tako oslikan kao fenomen kojeg su vladajući pojedinci nametnuli društvu, a koje društvo ne želi. Nakon što svi shvate da su daždevnjaci uzeli previše maha, postaje prekasno.

Drama *Bíla nemoc*, koju je Ivan Klíma opisao kao dramu borbe pojedinca i društva, pitanje borbe pojedinca protiv društva prikazuje likom doktora Galéna. (Klíma, 1965: 134) Doktor Galén ima lijek za ljude koji boluju od bijele bolesti, međutim lijek ne želi proslijediti sve dok se ne obustavi rat. Iz različitih razgovora u kojima sudjeluje, pogotovo sa Sigeliusom, naslućuje se veliko nezadovoljstvo tadašnjim funkcioniranjem društva – nezadovoljan je korupcijom, medicinom u službi politike, nepotizmom i generalnim vlastitim položajem u društvu. Pokušava na sve načine zaustaviti rat i pomoći ljudima, ali to mu jednostavno ne uspijeva. B. Bradbrooková ističe da lik Galéna trebamo promatrati u kontekstu vremena u kojemu je nastao te da svojim pacifizmom i humanizmom simbolizira otpor malog čovjeka. (Bradbrooková, 2006: 83) Uz doktora Galéna ističe se i obitelj koja vodi rasprave oko bijele bolesti – oni su nesretni i u strahu jer su suočeni s nečim nepoznatim, ali i zbog toga što se u društvu ne osjećaju sigurno. Čitaju novine i u njima nalaze svakakve savjete od doktora za bijelu bolest, što ih samo još više razjari i zbuni. Shvaćaju da nikome ne mogu vjerovati i da je sve očito osuđeno na propast. Osim toga, počinju sumnjati u bolest jer odnosi živote ljudi starijih od 40 te u njihovim očima ispada kao da ih se netko želi riješiti sada kada su stariji i kada više nisu u punoj snazi.

U drami *Matka* također je indirektno prikazana nemogućnost pojedinca da se odupre društvenim utjecajima i nametanjima. S obzirom na to da je radnja drame smještena u period građanskog rata, od likova se očekuje da u tom ratu aktivno sudjeluju. Društvo se u toj situaciji nameće kao faktor koji odlučuje o ljudskim životima, pogotovo pred kraj drame kada se pojavljuje ženski glas na radiju koji, u ime i mrtvih i živih, poziva sve sposobne ljude da se priključe borbi. Pozivanje na borbu ispada pomalo manipulativno, pogotovo zbog činjenice da ženski glas s radija uspoređuje Španjolsku s majkom i da zapravo Španjolska kao majka poziva svoje sinove (svoje ratnike i stanovnike) u rat, dok majka Dolores stoji pokraj radija i razgovara sa svojim sinovima, koji su upravo zbog rata i preminuli. Cijela situacija prikazana je s dozom ironije, s obzirom da obje „majke“, i Španjolska i Dolores, uzaludno gube svoje sinove.

Svako od Čapekovih predstavljenih djela prikazuje nemogućnost pojedinca da se usprotivi društvu, koje na njega ima neosporiv utjecaj. Pojedinaac nije primarno okarakteriziran nezadovoljstvom i ratovanjem, već neodobravanjem društvenih karakteristika i stavova, pogotovo kada je riječ o situaciji na koju mali čovjek ne može utjecati – kao što je slučaj drame *Matka*, gdje sinovi jednostavno moraju u rat zbog vlastitog pitanja časti, zbog pitanja ideala ili zbog toga što ih društvo jednostavno pritišće da se uključe u rat.

5.3. Pitanje društvene odgovornosti

Jedna od temeljnih tema Čapekovih djela je i pitanje društvene odgovornosti. Pitanje društvene odgovornosti razlikuje se od djela do djela, ali temelj je u svim djelima jednak. Pitanje društvene odgovornosti ovisi i o čimbenicima koji su na radnju utjecali. Kao što smo primijetili, u romanima *Továrna na absolutno* i *Válka s mloky* glavni pokretač radnje romana je svakako novi izum ili otkriće (daždvenjak/Apsolutno), koji se okreće protiv društva nakon njihove zlouporabe. U takvim se situacijama postavlja pitanje odgovornosti čovjeka, jedinke koja je zapravo zaslužna za nova otkrića, odnosno nove izume, koji su posljedično negativno utjecali na društvo.

U romanu *Továrna na absolutno*, Rudolf Marek izumio je karburatore koji proizvode Apsolutno te ga se može smatrati odgovornim na nastalu situaciju koju je prouzrokovalo Apsolutno – nemiri, ratovi, sukobi, nesuglasice, glad. itd. Marek je, svjesno i namjerno, odlučio dati svoj blagoslov proizvodnji karburatora jer se htio zainatiti biskupu Lindi i cijeloj Crkvi. On je bio svjestan posljedica i znao je da će, ako se na svijet dovede svemogućeg boga, čovječanstvo ispaštati. Nakon nekog vremena, nakon što je Apsolutno već uzelo maha, Marek se povlači u osamu, u planine, jer mu je cijela situacija počela stvarati preveliki pritisak. U

planinama je zrak čist, Apsolutno ondje još nije uspjelo prodrijeti. U planinama čovjek može biti siguran, isto kao što je mogao biti siguran u planinama za vrijeme potopa koja su prouzročili daždevnjaci u romanu *Válka s mloky*. Dok je provodio vrijeme u planinama, Marek je čitao izvješća u novinama pokušavajući pronaći neko rješenje, međutim, to se nije ostvarilo i za to krivi novinare zbog izvrtanja priča i prebacivanja krivnje s jedne nepoželjne strane na drugu – kad bi se pisalo istinito, možda bi se moglo pronaći rješenje. Za vrijeme Bondyjevog posjeta Mareku u planinama, Marek se Apsolutnom ismijavao, govoreći da ga treba uhititi za mistični komunizam i da je on kao vrhunski znanstvenik otkrio njegovo mjesto skrivanja. Bondy ga pokušava razuvjeriti da se po pitanju Apsolutnog može i mora nešto poduzeti, međutim Marek njegove argumente ne prihvaća jer je svjestan štete koja je nastala. Na kraju dolaze do zaključka da je nemoguće zaustaviti Apsolutno. Planine predstavljaju svojevrsan bijeg od odgovornosti, kako u romanu *Válka s mloky* tako i u *Továrna na absolutno*. Pitanje odgovornosti ne tiče se samo Mareka, već i Bondyja koji je te karburatore krenuo proizvoditi. Postavlja se pitanje treba li kriviti samo jednu osobu ili bi svi trebali preuzeti odgovornost? Dolazimo do zaključka da čak i nije najveći problem u pitanju odgovornosti, nego u ljudskoj pohlepi i ljudima samima – da ljudi nisu krenuli masovno koristiti karburatore, do ratova i sukoba ne bi došlo. Odgovornost, smatra Čapek, ne treba tražiti samo u pojedincu već u cijelom društvu jer su ljudi sami odgovorni za svoje postupke.

U romanu *Válka s mloky* jedan od središnjih likova je gospodin Povondra. Njegov lik povezuje sva tri dijela romana – on je taj koji je omogućio upoznavanje Bondyja s van Tochom i daždevnjacima te tako indirektno omogućio da ideja o daždevnjacima zaživi, sakupljao je novinske članke koji se tiču daždevnjaka i njihovog napretka te je on taj s kojim završava cijela priča o daždevnjacima. U prethodnom dijelu spominjao se odnos pojedinca i društva. Na primjeru lika Povondre nameće se još jedan problem koji možemo povezati s društvom, a to je značaj koji na društvo može imati samo jedna jedina odluka. Kako radnja romana napreduje, tako se susrećemo s različitim razmišljanjima gospodina Povondre. U zlatnom periodu, kada su daždevnjaci bili poželjni i kada su postali svjetski hit, Povondra razmišlja o tome kako je zapravo on zaslužan za to sve jer ga je obitelj dobro odgojila i zbog toga sada zna napraviti pravu procjenu i razmišljati unaprijed. Da nije bilo njega, van Toch nikada ne bi došao u doticaj s gospodinom Bondyjem i tako započeo trgovinu daždevnjacima. Pred kraj romana, kada nastupa rat i prevlast daždevnjaka, Povondra se počinje osjećati krivim za nastalu situaciju s daždevnjacima. Na kraju romana je već stariji čovjek i shvaća da je za cijelu ovu katastrofu kriv on. Počinje kriviti sebe te svi oni argumenti koje je prije imao

za sebe padaju u vodu jer shvaća koliku je štetu njegova odluka da van Tocha pusti u kuću gospodina Bondyja donijela svijetu. U tom trenutku, čitatelj se susreće s autorovim monologom u kojem se pita tko je za cijelu nastalu situaciju kriv. S druge strane, na sastanku Pacifičkog Eksportnog Društva, Bondy kao osnivač Društva i osoba koja je prva došla u doticaj s idejom o daždvenjacima, u tom trenutku prihvaća apsolutno svu odgovornost za daždvenjake : „*Já tu odpovědnost plně přijímám, pánové. Kdo chce, může se ihned zbavit akcii Pacifické Exportní Společnosti. Jsem za každou akcii ochoten vyplatit...*” (Kolik?) *“Plnou hodnotu, pane.”* (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 88) Nakon toga, Bondyjevo preuzimanje odgovornosti se više nije spominjalo, odnosno, na kraju romana on ipak ne preuzima odgovornost za nastale posljedice. S druge strane, na kraju romana javlja se autorov glas koji objašnjava da su ljudi jednostavno sami krivi za posljedice, a ne samo lik Povondre. Čapek je, kao autor X, pokušao ljude upozoriti, međutim, oni nisu htjeli slušati i sada se moraju suočiti s posljedicama svojih postupaka. Eva Strohsová komentira da *Válka s mloky* uvodi pitanje problema društva i društvene odgovornosti ne samo u vidu ljudi koji su aktivno daždvenjacima pomagali s pribavljanjem oružja i pristizanjem na vlast, već i u vidu pasivnih jedinki društva, koje jednostavno nisu ništa poduzimale po pitanju daždvenjaka. (Strohsová, 1968: 39) Ideja ljudske odgovornosti, ali i pasivnog ponašanja, na sličan je način izložena i u Čapekovom članku *Proč nejsem komunistou* (1924.) u kontekstu problema siromaštva i popratne komunističke ideologije. Vladajući u komunizmu ignoriraju problem siromaštva i bijede u kojoj živi narod kojim vladaju, a pasivni pojedinci koji bi možda nešto i mogli promijeniti, okreću glavu od problema. Isto se događa i u romanu *Válka s mloky* - vladajuće zanima vlastiti profit i vlastiti boljitak, a za druge se ne brinu .

Pitanje društvene odgovornosti u drami *Bílá nemoc* usko je povezano s moralnom odgovornosti koju bi svaki član društva trebao imati. Ovdje se, za razliku od prethodno spomenutih djela, ne postavlja pitanje tko snosi odgovornost za posljedice, nego tko bi trebao reagirati kako bi se posljedice spriječile. Moralna dilema veže se za lika Galéna – on ima lijek za bolest, međutim, zašto bi on tim lijekom liječio ljude, ako ih društvo tjera u rat, a time indirektno i u smrt? Njegovi zahtjevi su vrlo jednostavni – želi da se zaustavi naoružavanje i početak rata. Na kraju Maršal prihvaća zahtjev da se rat zaustavi, međutim Galén nastrada u masi koja ga napada i ubija, a samim time uništava se i lijek. Lik Galéna predstavlja pojedinca koji se protiv negativnih karakteristika društva bori čvrstim mirovnim stavom, međutim njegovi pacifistički stavovi stavljaju ga u kontrapoziciju samom Maršalu. Maršal je lik koji u djelu zauzima militaristički stav, smatra da je rat nužan i po tom je pitanju neumoljiv, dok

Galén pokušava napraviti sve kako do rata ne bi došlo. Ta dva lika predstavljaju dvije strane iste medalje – jedna je previše pozitivna, a druga suviše negativna, ali zbog stavova obiju strane ispašta pojedinac koji nema utjecaja ni na jednu od strana.

Za razliku od prethodna tri djela gdje se pojedinac susreće s fenomenom ili bolešću, u drami *Matka* pitanje društvene odgovornosti usko vežemo sa stavovima i razmišljanjima o ratu. Drama *Matka* prikazuje jednu obitelj za vrijeme Španjolskog građanskog rata, u okrilju kojeg na površinu izlaze različiti stavovi koji se tiču određenih ljudskih osobina, poput časti, požrtvornosti, nesebičnosti, itd. Zanimljivo je da, kada je u pitanju rat, ne postoji samo jedna osoba na koju bi spalo breme društvene odgovornosti, već se odgovornost dijeli na cjelokupno društvo. Svaki pripadnik brigade, odnosno suprotne zaraćene strane, snosi podjednaku društvenu odgovornost kao i njegov suparnik, neovisno o ishodu rata. Rat ne može voditi samo jedna strana ili samo jedna osoba, uvijek su potrebne barem dvije strane. Na primjeru braće Petra i Kornela vidimo kako se zapravo odgovornost prebacuje s jednog lika na drugi. Kao što smo već spomenuli, njihovi likovi prikaz su ondašnjih španjolskih zaraćenih strana, nacionalista i republikanaca. U skladu s time izražen je i njihov stav prema odgovornosti, koji možemo primijetiti kod svih muških likova u drami. Možemo zaključiti da, što se tiče pitanja odgovornosti, sličnost dijele *Matka* i *Bila nemoc* te *Továrna na absolutno* i *Válka s mloky*. Romani predstavljaju fenomen s kojim se čovjek susreće i koji se zbog čovjekove krivice protiv njega okreće, dok drame prezentiraju društvene probleme koji su aktualni za vremenski period u koji je radnja smještena, za koje se mora prihvatiti odgovornost.

6. Rat

Svako od Čapekovih djela na drugačiji način i u drugačijem kontekstu prikazuje motiv rata: u drami *Matka* riječ je o španjolskom građanskom ratu i netrpeljivosti liberala i nacionalista, u romanu *Válka s mloky* je to prevlast daždevnjaka koja dovodi do rata, u romanu *Továrna na absolutno* je to utjecaj Apsolutnog zbog kojeg ljudi počinju ratovati, dok u drami *Bílá nemoc* rat tek treba započeti. Svaki od ratova prikazan je na drugačiji način, ali uvijek s istom porukom – rat je uzaludan, ali očito i nužan kako bi se prenijela neka poruka. Kako bi čovjek shvatio da je ratovanje i sukobljavanje uzaludno, prvo mora ratovati da bi se u to uvjerio. Kada su u pitanju stavovi i ideje u vezi rata, likovi koji te stavove zastupaju mogu se podijeliti u dvije skupine: oni koji smatraju da je rat uzaludan i besmislen te oni koji smatraju da je nužan i potreban.

Dualizam ideja najviše dolazi do izražaja u drami *Matka*, gdje su suprotstavljena dva mišljenja: majčino mišljenje da je rat uzaludan i mišljenje svih ostalih muških likova u drami, koji smatraju da je rat pitanje časti, muškosti i, između ostalog, tradicije. Majka Dolores predstavlja središte obitelji te za razliku od svih ostalih likova, nosi španjolsko ime – *dolor* na španjolskom jeziku znači bol, žalost i patnja. Njezino ime sugerira da je riječ o simboličkom liku. Njezino generalno mišljenje je da je rat uzaludan i da ona kao majka najviše ispašta jer se zbog rata mora prerano rastati od svoje djece. Očajnički pokušava spriječiti živuće sinove da riskiraju svoje živote, ali u tom naumu na uspijeva. Njezin pokojni suprug Richard smatra da je rat prihvatljiv i nužan te da se u ratu umire kao heroj, a to je dio njihove tradicije. Vjeruje da je umiranje u bitci čast i privilegija te da ona to kao žena i kao majka ne može razumjeti. Osim supruga Richarda, majci su suprotstavljani sinovi Kornel i Petr te njezin pokojni otac, likovi koji zastupaju stajalište da je rat potreban i da je rat više od pustog umiranja za ideale. Kada je u pitanju tradicija, Čapekov članak *O tradice (O tradiciji)* (1924.) bavi se pitanjem odnosa staro-mlado, pitanje koje je Čapek indirektno iznio u drami *Matka* – odnos mladih i starih te poimanje tradicije s ta dva očista. O tradiciji govori sljedeće: „*slušelo by nám víc lásky k minulosti a k starým věcem, protože v nich je zasuta spousta přímo fantastické mladosti. Jen lidé, kteří nikdy nebyli pořádně mladí, mohou považovat minulost za skladiště starých a překonaných věcí.*“ (Čapek, *O věcech obecných čili Zoon politikon* u 2018:22) Ističe da je normalno i prirodno da se mlađe generacije odupiru starijim generacijama, što je i slučaj s muškim likovima u drami *Matka*, ali to ne znači da stare generacije same sebe trebaju smatrati starima.

Za razliku od djela *Továrna na absolutno*, *Bílá nemoc* i *Válka s mloky*, u dramu *Matka* rat nije nuspojava prethodnih postupaka likova, odnosno rat nije posljedica nekog izuma ili fenomena. Rat je u ovom slučaju samo pokretač radnje – likovi odlaze u rat, a kroz samu dramu uvode se razmišljanja i stajališta vezana uz rat. Majka Dolores najviše ulazi u rasprave sa svojim pokojnim suprugom, čija stajališta ne razumije: „*Ne! Já nechci! Já nechci, aby z Toniho byl hrdina! Já už toho mám dost, Richarde, slyšíš? Dost už jsem doplatila na vaše hrdinství! Copak nestačí, že ty jsi mi padl? Víš ty, víte vy, co to je ztratit muže? Kdybys věděl, co ze mne zbylo – Co jsi mi to udělal, člověče, jak jsi se mohl nechat tak zbytečně zabít!*“ (Čapek, *Matka*, 2018: 17) Ideju o različitosti muško-ženskih stavova, Čapek je iznio i u svom članku *O ženách a politice (O ženama i politici)* (1925.): „*Žena pojímá celkem politiku stejně konkrétně jako lásku, rodinu neb jiné věci života; muž, pokud nevytlouká z politiky přímo hmotný zisk, je s to pojímat ji s dogmatickým fanatismem jako nějakou teologickou otázkou.*“ (Čapek, *O věcech obecných čili Zóon politikon*, 2018:17) To je vidljivo i u ovoj dramu – Dolores sve gleda kroz ljubav, dok muški likovi na rat gledaju fanatično. Što se više radnja razvija te što više do izražaja dolaze unutarobiteljske rasprave, ona sve više počinje osuđivati rat i muški način razmišljanja. Lik majke u suštini je simbolički prikaz svih majki koje žele napraviti sve kako bi zaštitile svoju djecu. Na tom putu joj se suprotstavlja društvo kao agens koji utječe na pojedinca i tjera ga u rat, politika koja njezine sinove razdvaja i u ratu ih svrstava na suprotne strane, muški način razmišljanja u usporedbi s kojim ona ispada neupućeno. Njezin lik služi kao prikaz stavova o uzaludnom gubitku života i ratovanja, ali je također simbol očuvanja života. Ona je jedina do kraja drame živa te je Čapek koristi kako bi upozorio na probleme koje donosi rat. Ona kao jedini živi lik može prenijeti poruku o besmislu rata i gubitaka ljudskih života. Međutim, tokom cijele drame Dolores iznosi svoja negodovanja i neodobravanje rata, ali na samom kraju ona ipak popušta i sama daje svom najmlađem sinu oružje kako bi se uključio u rat. Dolazimo do zaključka da stajališta koja Dolores iznosi o tome da je ljudski život najvažniji vrijede, ali u slučaju očuvanja života, rat je nužan.

S druge strane, drama jasno upozorava da je rat produkt društva i ljudi, a to nam dokazuje upravo odnos blizanaca Petra i Kornela. Oni su također i savršen prikaz kako rat utječe na obitelj i međuobiteljske odnose. Između tih dvaju likova umeće se majka kao medijator, a razlike u stajalištima i prioritetima vide se i u najbanalnijim razgovorima koji se u dramu vode:

„*KORNEL: Dát věci tam, kde byly.*“

PETR: Dát věci tam, kde mají být.

MATKA: Ba ne. Dát věci tam, kde jim je dobře; ale tomu vy nerozumíte. Tak alou, dvojčata, jděte mi odtud!“ (Čapek, Matka, 2018: 12)

Ideju rata koja je utjelovljena u ta dva lika također možemo tumačiti na dva načina, kao uzaludan i kao nužan čin. Obojica se bore za svoje ideale i u tom ratu sudjeluju, međutim, na kraju ništa od toga nije bitno jer umiru. Jedna strana mora pobijediti, ali čak i kad se pobjeda ostvari, nitko ne garantira da će mirno razdoblje trajati dovoljno dugo – doći će nove mlađe generacije s novim idejama i oni će voditi nove ratove. U drami se čak i napominje da likovi nakon smrti još uvijek nemaju svoj mir jer ih i u smrti muči jesu li umrli uzalud ili nisu, je li njihova pogibija donijela nešto dobro društvu za koje su se borili. Idejno, braća simbolički prikazuju društvo – svako društvo temelji se na idealima, a glavni nositelji tih ideala su pojedinci. Problem s idealima i vjerovanjima u iste Čapek komentira u svom članku *O lojalitě* (1926.). Glavna ideja cijelog članka je da svaka osoba ima svoje ideale u koje vjeruje na ovaj ili onaj način, međutim, sam ideal nije sredstvo za promjenu društva. Promjena društva mora krenuti od promjene samog čovjeka. Na primjeru poginule braće vidimo da samo pusto vjerovanje i borba za ideale ne donosi nikome dobro, ali ne donosi ni promjene.

S druge strane, Doloresin otac i njezin suprug Richard simboliziraju starije generacije, koje su se ranije borile u ratovima i koje ispred sebe imaju godine iskustva. Generalno, smatrani su pametnijima i iskusnijima, međutim, njihova stajališta, kao i stajališta svih muških likova u drami, odudaraju od Doloresinog stajališta. Doloresin otac u nekoliko navrata uspoređuje generaciju mladih i starih, govoreći da su mladi puno drugačiji od njih te da je rat u njihovo doba bio u potpunosti drugačija priča:

„Holčičko, my jsme byli takový starý svět – Vy jste jiní. Vy už jste si na války a takové věci zvykli. Jeden mrtvý, tisíc, sto tisíc mrtvých, co to pro vás je? Ale my, kdepak! Válka, to pro nás bylo – jako báje, víš? Jako něco, co snad u nás ani nemůže doopravdy být. [...] My starí jsme tomu věřili, holčičko; pravda, ono se tehdy nepadalo tolik jako teď – bylo to vzácnější, víš? Nu, já už asi jiný nebudu. Zemřít za vlast – já bych tam šel, děvenko. Řeknu ti, šel bych.“ (Čapek, Matka, 2018: 59)

Cijelu dramu karakterizira i razlomljenost između dviju ideja koje se mogu iščitati između redaka: kako bi se život očuvao, za njega se treba ratovati. S obzirom na to da život ima najveću vrijednost, na čovjeka spada odgovornost odlučivanja o tome koliko je cijenu voljan platiti, kao što vidimo iz riječi oca Richarda:

„Inu vždycky se za něco umíralo, kdopak ví už zač; asi to jinak nejde. [...] Samé krásné a veliké věci, jenomže... víte, já jsem z vás nejděle mrtev a řeknu vám – nebylo by k zahození ještě trochu žít. Já byl moc rád na světě, děti. Hrozně rád. A když se dívám na vás, myslím si, třeba by někdo z těch kluků opravdu dokázal něco kloudného... nebo i velikého. A zatím jsme samý hrdina. Je to bída, mládenci. Mohli jsme být naživu.“ (Čapek, Matka, 2018: 43)

Na sličan način su u drami *Bílá nemoc* utjelovljene ideje u likovima Maršala i Galéna. Maršalovo je stajalište da je rat potreban i da rat rađa heroje, dok mu se Galén suprotstavlja, između ostalog i zbog svoje doktorske profesije – on ne može liječiti ljude samo kako bi kasnije morao gledati kako umiru u ratu. *Válka s mloky* predstavlja ideju rata također kao nužnost i uzaludnost, ali i kao tradiciju. To prvenstveno uočavamo kada se Chief Salamander počinje obraćati javnosti, uz riječi da on ne želi ratovati, ali ako ljudi odbiju suradnju ne preostaje mu druga opcija. U posljednjem poglavlju romana, u kojem autor razgovara sam sa sobom, također se objašnjava fenomen rata kao povijesna tradicija – ljudi su oduvijek ratovali, to je jednostavno način stvaranja njihove povijesti i tradicije. Kao jednu od mogućih pozitivnih posljedica rata, autor ističe da se ljudi mogu nadati da će i daždevnjaci međusobno početi ratovati. Ako do toga i dođe, ljudi će se početi vraćati s planina na koje su se sakrili, a povijest i tradicija pisat će se ispočetka. U romanu *Válka s mloky* radnja se smješta prije početka Drugog svjetskog rata, što naslućujemo zbog prethodno spomenutih kritika ideologija nacizma i fašizma, ali i događaja, mjesta i likova koji se u romanu spominju. Rat, osim književne inspiracije, predstavlja možda i odraz društva. Ako promotrimo radnju romana retrospektivno, zaključit ćemo da je sam čovjek kriv za rat. Čovjek je taj koji je daždevnjaka predstavio društvu te je čovjek, odnosno društvo, njega prilagodilo sebi. Čovjek ga je naučio ratovati i rukovati oružjem. Možemo zaključiti da je rat koji Čapek prikazuje zapravo rat između ljudi. Onog trenutka kada je čovjek daždevnjakom počeo manipulirati, od njega je zapravo napravio praktičniju kopiju sebe samoga. Na kraju daždevnjaci poprimaju ljudske karakteristike, i to one negativne poput žudnje za moći i sebičnosti. Ako promatramo odvijanje rata, vidjet ćemo da glavni daždevnjak ima sve karakteristike koje možemo pronaći kod bilo kojeg političkog vođe. Spomenuto je već da u liku Chiefa Salamandera možemo pronaći simbolički prikaz Adolfa Hitlera, zbog načina na koji je predstavljen, ali i radnji koje poduzima. *Válka s mloky* također predstavlja ideju o besmislu rata, i to upravo na kraju romana kada se objašnjava da će svijet koji poznajemo nestati, ali da će doći novi svijet u kojemu će se ponovno stvari odvijati na način na koji se odvijaju oduvijek. A to, naravno, podrazumijeva i ratovanje.

Kako bi prikazao apsurd ratovanja i sukobljavanja oko Apsolutnog, Čapek piše da je do sukoba došlo čak i između Sparte i Slavije jer je svaki od tih nogometnih klubova htio drugima nametnuti svog boga. Sparta je kao vrhovnog boga htjela Zeusa, dok je Slavija zahtijevala Svetovida. U tim opisima vidimo problem na koji se Čapek referira u svom članku *O lojalitě* (1926.). Vjernost, koja je ključna, u međuljudskom odnosu se gubi, a ljudi se

okreću jedni protiv drugih. Zbog svih tih sukoba, u redakciju glasila *Lidové noviny* dolazi pismo starog patriota, koji poziva na zajedništvo između ljudi te upozorava na opasnost koja će nastati ako to češko zajedništvo nestane:

„I vidíme s úzkostí a zármutkem snažným blížiti se nové Lipany, na nichž Čech proti Čechu, pod rouškou náboženských hesel jakýchsi, polem vražedným ležeti bude. A aj, splní se slova Písma o království v sobě rozděleném. I bude klání, bude porubání, jak praví naše slavné, pravé, bohatýrské Rukopisy. [...] Pročež zapřisaháme Vás, abyste v této hodině dvanácté, kdy ze všech stran hrozí nebezpečství veliké a děsné, vyzvali národ náš, aby se semkl v celonárodní jednotu na obranu vlasti.“ (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 133)

Neposredno nakon dolaska tog pisma, autor prepričava raznorazne događaje koji su uvjetovali početak Najvećeg rata. Dolazi do dekapitacija, silovanja, spaljivanja na lomači – ljudi ponovno pribjegavaju srednjovjekovnim načinima ophođenja kao što je slučaj i u romanu *Válka s mloky*, kada se kamenovalo. daždavnjake. Rat koji Čapek opisuje uvjetovan je prijeto svega karburatorima, a cilj svih sukoba i nemira bilo je upravo uništavanje karburatora. Apsolutno se od uništenja branilo kako je znalo – svakim napadom na karburatore ispuštali su se plinovi koji su uzrokovali daljnje katastrofe – potrese, poplave, glad, raznolike pošasti. O ratu se govori sljedeće:

„Je v povaze nás lidí, že když zažijeme něco tuze špatného, najdeme zvláštní uspokojení v tom, je-li to „to největší“ v řečeném nepřijemném oboru, co svět světem stojí. Tak například uhodí-li vedro náramné, zavděčí se nám noviny, sdělí-li, že to je „nejvyšší teplota dosažená od roku 1881“, a přitom ještě máme trochu vztek na ten rok 1881, že nás přetrumfl. Nebo namrznou-li nám uši, až se loupají, naplní nás jaksi radostí, dovíme-li se, že to byl „nejkrutější mráz pozorovaný od roku 1786“. Podobně je tomu s válkami. Buď je nynější válka nejspravedlivější, nebo nejkrvavější, nebo nejúspěšnější, nebo nejdelší od té a té doby; nějakým superlativem nám vždy poskytne jisté pyšné dostiučinění, že prožíváme něco obzvláštního a rekordního.“ (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 145)

Prethodni citat ukazuje upravo na uzaludnost rata, koji je na sličan način prikazan i u drami *Matka*. U citatu se nazire i pozitivna karakteristika rata, a ta je da je rat fenomen koji ljude gura naprijed i motivira kako bi nešto ostvarili. Rat ih ne motivira nužno kako bi što više ubijali i borili se, nego kako bi se ratom ostvarilo ponovno nešto najveće, najbolje i najkrvavije te kako bi se ljudi tim uspjehom usrećili. Svaki rat je najkrvaviji i najgori, sve dok ne dođe sljedeći. A kad dođe taj sljedeći, onaj koji će doći nakon njega mora biti bolji od svog prethodnika. I tako u krug. U tome i leži cijela uzaludnost rata jer on nikada neće nestati, a ljudi će uvijek pronaći nešto zbog čega bi mogli ratovati. Autor čak u jednom dijelu najavljuje da unatoč tomu što je ovo bio Najveći rat, doći će još jedan veći: *„Proto říkám: neberte tehdejší lidem tu jedinou pýchu, že to, co zažili, byla Největší Válka. My ovšem víme, že za pár desítek let se podaří udělat válku ještě větší, vždyť i v tom směru stoupá lidstvo výš a výš.“* (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 148) O besmislu rata govori i činjenica da su

ljudi, nekoliko godina nakon početka rata, već i zaboravili zbog čega se zapravo ratuje. Tome svjedoči razgovor starog Blahousa i njegove žene koji komentiraju da se rat vodi zbog nekih mašina i religije, ali da su ljudi zapravo izmislili boga samo kako bi imali nekoga koga bi mogli okriviti za rat. Na samom kraju romana, vodi se rasprava između likova koje smo upoznali na početku romana o tome kako se treba pripremati kiseli kupus – tako je zapravo i došlo do rata – svatko vjeruje u svoje ideale i ne prihvaća tuđe. Upravo je zato rat s jedne strane besmislen – ljudi će uvijek imati motiv za rat, ali rat nužno neće promijeniti stavove i razmišljanja pojedinaca koji taj rat vode, kao što je slučaj i s pripremom kupusa. Ipak, slučaj pripreme kupusa pokazuje nam da ipak postoji pokušaj razumijevanja tuđih ideala i stavova jer će ljudi uvijek htjeti probati kakav je taj tuđi kupus. U romanu *Továrna na absolutno* rat je posljedica djelovanja karburatora, a ideja rata koja je predstavljena, može se upotpuniti citatom: „*Nebylo dvou armád stojících proti sobě; prostě určitá země byla bojištěm, a tam se obě vojska prostoupila a kus po kuse pobíjela, až se nakonec ukázalo, komu ta země teď patří. Je to ovšem náramně krvavá metoda, ale koneckonců měla svou průkaznou sílu.*“ (Čapek, *Továrna na absolutno*, 2018: 116)

Továrna na absolutno prikazuje rat koji se vodi za istinu oko boga te je, kao što je prethodno spomenuto, to ratovanje posljedica odluka ljudi – oni su odlučili izmisliti boga kako bi imali neki motiv za ratovanje. Nakon svih nemira i ratova, Bondy se povlači u izolaciju na otok Hereheretua kako bi ondje pronašao svoj mir. Na otoku je proveo skoro devet godina, a nakon nekog vremena na taj otok je stigao i kapetan Trouble, s kojim se upustio u rasprave oko ratovanja. Dolazi do zaključka da ljudi ratuju zbog jedine i prave istine, a to je istina u vezi boga: „*Aby sebe sama přesvědčil, že Ho má celého, musí zabít ty ostatní. Víte, právě proto, že mu tak strašně na tom záleží, aby měl celého Boha a celou pravdu. Proto nemůže strpět, aby měl jiný jiného Boha a jinou pravdu. Kdyby to připustil, musel by přiznat, že má jen pár mizerných metrů nebo galonů nebo žoků boží pravdy.*“ (Čapek, *Továrna na absolutno* 2018: 158) Slična je ideja predstavljena i u posljednjem poglavlju romana *Válka s mloky*, kada autor ističe da će ljudi uvijek oko nečega ratovati, unatoč tomu što je riječ o istim vrstama – daždevnjaci će se okrenuti jedni protiv drugih, kao što i ljudi to već stoljećima čine.

U drami *Bílá nemoc* o ratu se govori kao o nužnosti te se tokom cijele drame govori o pripremanju za rat – testiranje plinova, proizvodnja tenkova i priprema oružja te pred kraj drame i o tome kako teče rat – o Maršalovim uspjesima i neuspjesima. Dolazi se do zaključka da će trebati puno više vremena da se rat privede kraju, stoga Maršalova kćer predlaže da

Maršal ipak prihvati opciju koju je ponudio Galén. Maršal pristaje, međutim masa željna rata koja je stajala ispod Maršalovog balkona, pokosi Galéna i uništi lijek koji je nosio. Drama tada završava, bez konačnog kraja – ne zna se što se dalje dogodilo, je li se rat ipak nastavio ili nije. Rat koji Čapek ovdje prikazuje vezan je za jednog vođu, odnosno diktatora koji pod svaku cijenu želi nastaviti ratovati jer je za njega rat pitanje njegove časti i časti domovine, što možemo povezati i s dramom *Matka*, gdje su predstavljeni slični stavovi kroz likove Richarda i djeda. Osim što je rat vezan za Maršala, on je vezan i za pojedince koji taj rat podupiru – cijela propaganda koja je prethodila ratu, vijesti o proizvodnji oružja, kao i Maršalov govor, ponukali su ljude da rat prigrle kao jedinu prihvatljivu opciju, ne znajući da Maršal boluje od bijele bolesti. To potvrđuje i prethodne argumente koji su izneseni za djela *Továrna na absolutno*, *Válka s mloky* i *Matka* – rat nije krivica samo pojedinca, već cijelog društva. U jednom fenomenu/daždvenjaku/čovjeku ljudi vide ideju koja im najviše odgovara i u skladu s kojom u društvu žele djelovati, ali svaka osoba je odgovorna sama za svoje postupke.

7. Kapitalizam

U svom članku *O tom socialismu (O tom socijalizmu)* (1933.), Čapek se dotiče teme kapitalizma, ali s obzirom na to da napominje da dovoljno ne razumije kapitalizam, on ga samo uspoređuje sa socijalizmom. Ipak, koristi ga kao jedan od glavnih motiva svojih romana *Válka s mloky* i *Továrna na absolutno*. U djelu *Válka s mloky* kapitalistički način razmišljanja prvenstveno se očitovao u pretjeranoj kupovini i gomilanju daždevnjaka. Kada je posao s daždevnjacima stasao, ljudi su ih masovno razmnožavali i u skladu s njihovim karakteristikama ih kupovali. Međutim, kada je došlo do zasićenja tržišta, nastao je veliki problem prostora. Kamo sad sa svim tim daždevnjacima? Isti problem vidljiv je i u počecima kapitalizma i današnjeg modernog kapitalizma u kojem ljudi jednostavno gomilaju stvari jer mogu, a da ne razmišljaju o trajnim posljedicama koje takav način života trajno ostavlja na društvo. Naravno, kako bi daždevnjaci mogli opstati te kako bi pogodovali tržištu, u njih se treba ulagati. Jedna od karakteristika kapitalizma je što veća štednja u proizvodnji, kako bi prihod bio što veći. Kada su u pitanju daždevnjaci, jedan od savjetnika Pacifičkog Eksportnog Društva, pukovnik C. D. Bright navodi da je kapetan van Toch daždevnjake previše razmazio te predlaže, u duhu rezanja troškova, da se smanje izdatci za prehranu daždevnjaka. Njima je ionako svejedno što jedu, bitno je samo da jedu. Članovi su tu ideju odobrili jer je svima prioritet jedna stvar – profit. Predvođen G. H. Bondyjem i njegovim idejama o okretanju novim izvorima prihoda, sastanak Društva ponudio je šarolike opcije za daždevnjake – mogu graditi brane, nasipe, lukobrane i podvodne objekte, pročišćavati pličine i nanose mulja, mogu pronalaziti i ostale stvari osim bisera, a možda bi ih mogli iskoristiti i u prehrambene svrhe. Cijeli sastanak Društva koji oslikava Čapek je zapravo zbir svih razmišljanja i stavova koja se tiču kapitalističkog poslovanja koje završava osnivanjem tzv. kartela¹, nazvanog Salamander-Syndicate. Sljedeći citat prikazuje točno kapitalistički stav koji zauzima direktor Društva:

*„Protože mám příliš mnoho vkusu, pane, abych míchal rozličné slohy. Sloh kapitána van Tocha, to byl, řekl bych, styl dobrodružných románů. [...] Mne obchod zajímá jako umělec. Bez jistého umění, pane, nevymyslíte nikdy nic nového. Musíme být básníky, chceme-li udržet svět v chodu. [...] A teď mně, pánové, laskavě poradíte, co budeme za tři roky dělat s patnácti miliardami mloků. Čím je zaměstnáme, jak je budeme živit a tak dále.“ (Tak je nechte vychcípát!) “Ano, ale není to škoda, pane? Nemyslíte, že jeden každý mlok představuje jakousi hospodářskou hodnotu, hodnotu pracovní síly, která v něm čeká na své využití? Pánové, s šesti milióny mloků můžeme ještě jakžtakž hospodařit. S třemi sty milióny to bude těžší. Ale patnáct miliard mloků, pánové, to už nám naprosto přeroste přes hlavu. Mloci sežerou společnost. Tak je to.“ (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 87, 88)*

¹ U hrvatskoj verziji djela *Rat s daždevnjacima*, prevoditelj Ludwig Bauer objašnjava da sindikat, u značenju u kojem ga koristi Čapek, ne podrazumijeva uvriježeno značenje riječi *sindikát*, već viši oblik monopolističkog udruženja, odnosno kartel.

Na prikaze kapitalizma u romanu se ne mora nužno gledati kao na kritiku, već i kao na edukativno upozorenje koje je autor ponudio. Naznake kritike kapitalizma vidimo i u epizodi u kojoj Povondra jednog dana u svom selu posjećuje šator u koji je navodni van Toch doveo svoje daždevnjake koji govore. Povondra je poveo svog sina kako bi vidio nešto novo, međutim, kada je kročio u šator, shvatio je da je riječ o prevari – osoba koja je vodila šator lažno se predstavljala kao van Toch te je imala samo jednog daždevnjaka koji je mogao zavezati čvor, svirati bubnjeve i pričati njemački. Cijela ta situacija kojoj je svjedočio Povondra prikazuje kakav utjecaj ima kapitalizam na pojedinca i na društvo – pojedinac pribjegava svim sredstvima kako bi ostvario svoj cilj i profit, pa makar to značilo lažno se predstaviti i lažima od ljudi ubirati novac. U romanu *Továrna na absolutno*, nakon pojave prvih karburatora, s jedne strane dolazi do općeg blagostanja jer je skoro sve postalo besplatno, pogotovo zato što Apsolutno nije imalo mjeru u proizvodnji, ali s druge strane dolazi do gladi i nestašice, upravo zbog toga što su se ljudi zbog Apsolutnog odrekli svega što su imali i što su stvorili. U okrilju gladi, dolazi do izražaja ono što se u mnogim zemljama ignoriralo i naizgled se čini nebitnim. Nakon što je većina ljudi svu svoju imovinu darovala za više svrhe, na dnu društvene ljestvice ostao je običan čovjek poljoprivrednik, kao faktor koji je ljude spasio od gladi jer je ostao jedini koji nije izgubio razum pred Apsolutnim. Čapek takvu situaciju koristi kako bi prikazao negativne posljedice kapitalizma.

Kako ističe autorica Raisa Kuzněcovová, Čapek nije primarno napisao romane *Válka s mloky* i *Továrna na absolutno* kako bi osudio utjecaje kapitalizma, već kako bi ukazao na neodrživost kompletnog buržoaskog društva te njegovu nemoć da se suprotstavi fašizmu, kao i nemogućnost da, na neki način, zaštiti i obrani čovječanstvo. (Kuzněcovová, 1975: 490) Viktor Kudělka ističe da je Čapek u svojim djelima htio ponuditi višestranu kritiku društva, koja se neće doticati samo češkog teritorija, već općenitog kapitalističkog svijeta. (Kudělka, 1975: 534) Njegov pokušaj kritike društva u djelima često bi ostajao nezapažen na prvu, upravo zbog toga što su djela imala ili sretan kraj ili su na kraju čitatelju ponudila neku sretnu misao, međutim u dramama *Matka* i *Bílá nemoc* to nije slučaj. (Kudělka, 1975: 534)

8. Ideologija i kritika društva

Ako promotrimo sve situacije u koje su ljudi upali nakon neposrednog bivanja u blizini karburatora, doći ćemo do zaključka da karakteristike i utjecaje koje karburator ima na ljude možemo poistovjetiti s karakteristikama i utjecajima koje na ljude imaju političke osobe ili ideologije. Na samom početku romana *Továrna na absolutno* susrećemo se s različitim pričama o tome kako je karburator zapravo djelovao na ljude. Nakon kontakta s karburatorom, ljudi postaju religiozni, počinju sve više promišljati o dobrobiti ostalih ljudi darivajući i odričući se materijalnih dobara. Međutim, ispušteno Apsolutno na čovjeka je utjecalo i da krene mijenjati sebe i svijet oko sebe te se, u skladu s time, počinju održavati raznorazne manifestacije i prosvjedi, ali i štrajkovi na poslovima na kojima je uveden karburator. Osim manifestacija, Apsolutno je imalo mogućnost da od jednog ljudskog ekstrema napravi drugi – od alkoholičara Kuzende nastao je čovjek koji je imao sposobnost liječenja ljudi i izvođenja čuda. Apsolutno ima moć i da čovjeku promijeni mišljenje, kao što je bilo u slučaju profesora koji je pisao članak upravo o religijama i besmislu istih, sve dok se nije susreo s Apsolutnim te drastično promijenio mišljenje. Nakon svog susreta s Apsolutnim ističe da je zapravo sve što se događa u svijetu zbog Apsolutnog ponovna evolucija religije, kao što se s religijama događalo i prije pojave Apsolutnog. Dakle, prema njegovom razmišljanju, Apsolutno bi se trebalo smatrati novom religijom, upravo zbog efekata koje je imalo na svijet.

Kao što smo prethodno već istaknuli, roman *Válka s mloky* prikazuje društvo. Ono što daje vjerodostojnost samom romanu, ali i ono što ujedno čitatelja i buni, je uporaba stvarnih imena mjesta, likova, znanstvenika, ljudi pa čak i brodova. Sva ta imena preuzeta su iz nekog davnog povijesnog perioda, a ne isključivo iz tadašnje nedavne prošlosti o kojoj Čapek piše (poput likova Sira Francisa Drakea i navodnog novinara Marquisea de Sadea). U tom kontekstu nedavne prošlosti s aluzijama na davnu prošlost smještena je kritika i satirizacija ideologija s kojima se čovječanstvo u 20. stoljeću susreće – na prvom mjestu nacizam. Glavne točke kojih se Čapek u svom prikazu drži su: netolerancija u vidu antisemitizma prema Židovima i rasizma prema crnoj rasi, rasna ideologija utemeljena na nietzscheovskim filozofskim učenjima koju u romanu Čapek prezentira pod pojmom *Der Nordmolch* i simboličkim prikazom *Lebensrauma* te na kraju uvođenjem lika Chiefa Salamandera, u kojem književni kritičari vide metaforički prikaz Hitlera. Povijesno gledano, društvo je generator različitih stavova i razmišljanja, koja primarno ovise o razdoblju u kojemu se društvo nalazi. Na kritiku nacizma, antifašističku poruku te samu aktualnost Čapekovih djela osvrnuli su se i neki njemački književni kritičari. Autor M. Jähnichen u svojoj analizi *Bemerkungen zu Karel*

Čapeks Antifaschismus (Razmatranja o antifašizmu Karel Čapeka), komentira da je jedna od najvažnijih karakteristika njegove kritike uvođenje stvarnih događaja, koju Čapek upotpunjuje vlastitim upozorenjima. Jedan od primjera koje Jähnichen koristi je Čapekov komentar na Hitlerov govor održan u Berlinu 1933.:

„Kdo si minulého pátku večer natočil na svém rádiu Německo, zaslechl hlas hodně nepodobný zvukům, jež obyčejně vycházejí z ampliónu; byly to skřeky, jakými by herec třetího řadu hrál řeckně Goetze z Berlichingen, skřčene chraptění „Verrat“, patetické volání slov „Recht“, „Aufstieg“ nebo „Volk“, pak zase nějaké tygří zařvání . . . To mluvil kancelář nemeckého říše, vůdce Adolf Hitler...“ (Čapek u Jähnichen, 1990: 53)

Možemo zaključiti da je upravo taj govor bio inspiracija za lik Chiefa Salamandera, čije je obraćanje javnosti opisano na sličan, ako ne i identičan način².

Kada govorimo o rasnoj ideologiji i popratnom idealu *Übermenscha*, on se u romanu očituje u vidu Der Nordmolcha. Taj baltički tip daždevnjaka prikazan je kao bljeđa vrsta, ali superiornija ostalim daždevnjacima, pogotovo u usporedbi s mediteranskim i tropskim daždevnjacima, koji su okarakterizirani kao divljaci i niža rasa. Sličnost pronalazimo u ideji o nadmoći arijevske rase koju je propagirao Hitler: *„Dnes je baltský Salamandr nejlepší voják na světě; psychologicky dokonale zpracován, vidí ve válce své pravé a nejvyšší poslání; půjde do každého boje s nadšením fanatika, s chladným důmyslem technika a s příšernou kázní právě pruského Mloka.“* (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 173) Objašnjeno je također da s obzirom na činjenicu da je daždevnjak otkriven na njemačkom teritoriju, isključivo na njemačkom teritoriju daždevnjaci mogu ostvariti svoju najbolju formu i izgled. Objašnjava se da upravo iz tog razloga Njemačka mora okupirati što više obale, teritorija i oceana kako bi se nove čiste generacije njemačkih daždevnjaka mogle razmnožavati i širiti, aludirajući pritom na jedan od najvažnijih političkih ciljeva Adolfa Hitlera tzv. *Lebensraum*, odnosno životni prostor, koji bi omogućio ekspanziju Velike Njemačke.

Glavni cilj drame *Bílá nemoc* je upozorenje društvu koje je primarno vezano za militarističko-političku ideologiju i negativne učinke koje ona može imati na društvo. Jedna od najkobnijih, ali i najpopularnijih ideologija ikada, bila je upravo nacionalsocijalistička politička ideologija koju je zagovarao Adolf Hitler jer je ponudila ono što je ljudima u tom trenutku bilo potrebno – ideju zajedništva i društva koje funkcionira kao jedno. Unatoč tomu što je glavna premisa te ideologije bila pozitivna i što je pozivala na zajedništvo njemačkog

² Glas Chiefa Salamandera Čapek više uspoređuje sa žabom, nego sa tigrom: *„bylo slyšet cosi jako hukot strojů nebo mořských vln; do toho táhlého, nekonečného šumění se najednou ozval strašný, skřehotavý hlas (všichni jej popisovali podobně: dutý, kvákavý, jakoby umělý hlas, k tomu ještě nesmírně zesílený megafonem); a tento žabí hlas rozčileně volal [...]“* (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 215)

naroda, ideologija je donijela negativne posljedice – rat, opresiju, nebrojene žrtve genocida i ugnjetavanja. Izuzev nacionalsocijalističke ideologije, svijet prve polovice dvadesetog stoljeća ponudio je društvu cijeli spektar ideologija: komunizam, socijalizam, imperijalizam (usko vezan s Hitlerovom ideologijom), fašizam, itd. U ovoj drami autor se inspirirao tadašnjom pomamom za ideologijama kako bi dočarao učinak koji one imaju na pojedinca, na malog običnog čovjeka. Učinak koji on dočarava je negativan – pojedincem se manipulira, pojedinca se izlaže stvarima koje ne razumije i na koje ne može utjecati. Autorova upozorenja možemo povezati s njegovim stavovima koje je prethodno iznio u jednom od svojih najpoznatijih članaka *Proč nejsem komunistou* u kojem objašnjava zašto je svaka ideologija nepoželjna. Stav koji Čapek zauzima jasno se vidi i u ovoj drami – ideologije su loše ne zbog ideja koje one propagiraju, nego zbog toga što svaka ideologija ima jedan jedini cilj, a to je moć. Čapek ističe da narod ne dolazi na prvo mjesto – narod postoji da njime vladaju oni veći, a ne da država narodu bude na usluzi. Kako bi se to ostvarilo „potrebno je prignječiti čovjeka do nekog oblika da postane brdo materijala, potrebno mu je dati odoru od određena sukna ili određenih ideja“. (Čapek u Radulić, 2010: 196) Upravo je taj stav utjelovljen u liku Maršala, koji je narod htio držati u šaci. Čapek svoje mišljenje na sličan način iznosi i u članku *Politické zvíře (Politička životinja)* (1922.): „Nevěřím v nacionalismus člověka, který dělá nečistě svou práci, neboť každá práce je národní. Nevěřím v socialismus člověka, který má nečisté vztahy k lidem, neboť každý vztah je sociální. A chce-li kdo spasit a polepšit svět svým velikým politickým ideálem, ať nejprve spasí a polepší sebe sama a ten úzký okruh života, který osobně vyplňuje.“ (Čapek, *O věcech obecných čili Zóon politikon*, 2018: 29)

Kritiku društva i ideologije možemo primijetiti i u liku profesora Sigeliusa, kojeg Čapek koristi kako bi uputio kritiku znanosti. Moralno pitanje vezano za znanstvenike u ovoj je drami upitno, upravo zbog toga što je znanost u službi ideologije. Uz lika Sigeliusa prisutna je i kritika malograđanskog oportunitizma, kao i želje za bogaćenjem – za siromašne oboljele nije imao razumijevanja ni suosjećanja, dok se prema imućnim pacijentima odnosio s pretjeranim poštovanjem. Kako bi se što više obogatio, prihvaća ideju svog asistenta da proizvodnjom lažnog lijeka krenu zarađivati, što jasno prikazuje kakav je Čapekov stav prema društvu. Čapek kritizira i jednu od stalnih pojava u društvu koja je primarno vezana za imućne pojedince koji kao jedino rješenje za sve probleme nude novac. Nakon što sazna da je obolio i nakon neuspjelog maskiranja u beskućnika kako bi dospio u milost doktora Galéna, barun Krüg nudi mu novac u zamjenu za lijek.

U romanu *Továrna na absolutno* nalazimo različite tipove kritike i satire, između kojih se ističe i stav prema Crkvi. Crkva se, kao bitan faktor većine modernih, ali i starijih društava, na neki način, doslovno i simbolički, pretvorila u ideologiju. U romanu je Crkva prikazana s više-manje negativnim osobinama, od koji se kao jedna od presudnih najviše ističe licemjerje. Nakon pojave Apsolutnog, kršćanska Crkva bila je prva koja je osudila djelovanje Apsolutnog, govoreći da se ono protivi zakonima Crkve i krši zakon presvetog trojstva. Kako bi situaciju doveli pod kontrolu, Crkva zahtijeva da se Apsolutno stavi pod njihov nadzor kako bi se izbjegle vjerske komplikacije. Htjeli su da se proizvodnja karburatora obustavi te da se ostavi samo jedan karburator koji bi ostao u Malim Svatoňovicama u marijanskom svetištu te bi ga se ondje predstavilo kao jedno od vjerskih čuda. Ispočetka je upravo Crkva bila ta koja je upozoravala na negativne posljedice puštanja karburatora među ljude, podupirući svoje stavove tezama o tome da su ljudi slabi i da se jednostavno ne mogu nositi s bogom. Svoje teze o Apsolutnom poduprli su i argumentima da je Apsolutno zapravo vrug te da mu se upravo iz tog razloga treba oduprijeti. Nekoliko poglavlja kasnije, stavovi se znatno mijenjaju i upravo biskup Linda dolazi na ideju da se Apsolutno mora prihvatiti u Crkvi. Druge ljude će se optužiti da šire laži oko Apsolutnog, dok je Apsolutno ništa doli pravi bog koji je došao među ljude. Apsolutno se proglašava bogom stvoriteljem.

I u romanu *Válka s mloky* je Crkva prikazana sa sličnim karakteristikama. Nakon pojave daždevnjaka, Katolička Crkva u Europi odbila je krstiti daždevnjake jer nisu direktni potomci Adama i Eve, dok su određene kršćanske sekte u Americi daždevnjake krstile i učile ih Svetom Pismu. Uz sekte vezana je i parodija najvjerojatnije Jehovinih svjedoka: „*Bylo tedy tu a tam vidět kazatele, který stoje u dehtovaného plotu mezi psy, zuřivě štěkajícími proti svým nepřátelům na druhé straně ohrady, marně, ale horlivě vykládá Slovo Boží.*“ (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 157) S druge strane, Protestantska Crkva odlučila je prihvatiti daždevnjake kao svoju braću te im je čak tiskala njihove vodootporne Biblije. Dalje se spominje da je filozof George Sequenz razvio novo vjersko učenje o tzv. Velikom Salamanderu, koje nije zaživjelo među daždevnjacima, već kod ljudi, što također možemo povezati s osnivanjem izmišljenih vjerskih kultova, koji nemaju niti povijesnu podlogu niti vjerski cilj, što se vidi iz opisa tih vjerskih susreta: „*Tu také mužští věřící, ponoření až po krk ve vodě, začnou se zuřivě, pořád rychleji a rychleji kolébat a kroutit, prý proto, aby se vytvořilo Sexuální Prostředí; zatím Salamandry vyrazejí ostré ts-ts-ts a skřehotavé skřeky. Potom uhasíná pod vodou jedno světlo po druhém a rozpoutá se obecná orgie.*“ (Čapek, *Válka s mloky*, 2018: 158) U dijelovima posvećenim opisima razaranja koje su vršili daždevnjaci primjećuje se kritika i ljudi i Crkve.

Kada govorimo o pitanju odgovornosti, Čapek kritizira i čovjeka koji ne poduzima ništa kako bi se stvari promijenile, koji je pasivan i koji je svojom pasivom indirektno odgovoran za nastale katastrofe, što je stav koji povezujemo s njegovim razmišljanjima o odnosu između siromaštva i komunizma. U kontekstu prirodnih katastrofa, ironično se opisuje da su ljudi na neki način pokušavali zaustaviti prirodne katastrofe u Americi, Kini i Africi konstantnim molitvama i bivanjem u crkvama, što je rezultiralo time da su crkve morale biti stalno otvorene, a prirodne katastrofe nisu nestale. Čapekova djela potvrđuju njegovu konstantnu opterećenost aktualnim i općenitim društvenim problemima. Aleš Haman i Paul Trensky ističu da Čapekova djela reflektiraju njegove moralne stavove prema životu: on u svojim djelima predstavlja probleme, na lokalnoj ili svjetskoj razini, koje potom indirektno upotpunjava osudama, komentarima i mogućim ishodima. (Haman, Trensky, 1967: 175) Ono što je zanimljivo je da za to koristi obične ljude – bilo u vidu izumitelja Mareka ili avanturista van Tocha. Kada je riječ o običnom čovjeku, čitatelju je jednostavnije poistovjetiti se s likom te, samim time, jednostavnije mu je shvatiti društvenu poruku. To najbolje vidimo na primjeru djela *Továrna na absolutno* i *Válka s mloky*, gdje se običan čovjek susreće s nečim dotad neviđenim, sa samim svemogućim bogom i daždevnjacima. Neposredno nakon objave romana *Válka s mloky*, Čapek ističe da književnost koju ne zanima stvarnost i što se događa u stvarnom svijetu te književnost koja je indiferentna prema takvim pitanjima, nije za njega. (Bugge, Hemelíkova, 1999: 244) Možemo zaključiti da je takav stav ideja vodilja za gotovo sva njegova djela upravo zbog toga što u skoro svim njegovim djelima primijećujemo aluzije na aktualno, stvarno društvo. Kada govori o društvu, govori o češkom društvu, ali i društvu općenito. Ideja koju iznosi u svom članku *O tom socialismu* (1933.) o ljudskoj humanosti i o stvaranju boljeg čovjeka, koji prije svega suosjeća s drugim i prihvaća drugog, te se samim time dolazi do stvaranja boljeg društva, ideja je koja je vidljiva u svim njegovim djelima: „*Nemohu si pomoci, ale přál bych si opravdu, aby svět byl na všech stranách zaplaven vulgárním soucitem a slaboduchou humanitou; myslím, že by nám to velmi pomohlo k tomu odčinění křivd a ještě k něčemu lepšímu: k zhodnocení lidských životů.*“ (Čapek, *O věcech obecných čili Zoon politikon*, 2018:78)

Zaključujemo da je Čapek prvenstveno bio pisac koji je promišljao društvo. Svoje ideje o društvu iznosio je u člancima koje je pisao i te su ideje bile temelj za njegova književna djela. One su se međusobno razlikovale i na različite načine su razrađene u književnim djelima, koja ukazuju na probleme s kojima se društvo susreće i upozoravaju na posljedice koje određene prihvaćene društvene norme mogu imati i na društvo i pojedinca.

9. Zaključak

Književno stvaralaštvo Karela Čapeka određeno je političkim i društvenim kontekstom prve polovice 20. stoljeća. Prema riječima Karela Čapeka: „*literatura , která se nestará o skutečnost a o to, co se opravdu deje se světem , (...) taková literatura není můj případ.*“ (Čapek u Bugge, Hemelíkova, 1999: 244) Društvo podrazumijeva različite stvari i pojmove, ali ono što Čapek svojim riječima prenosi tiče se svakog pojedinca i proizašlo je iz stvarne društvene situacije ondašnje epohe.

Jedna od glavnih ideja rada bila je predstaviti likove koji su nositelji društvene ideje u djelima. Čapek u svojim djelima prezentira opširnu kolekciju likova koji se mogu interpretirati na različite načine. U ovom radu prikazali smo najvažnije likove koji su poslužili za kasniju analizu tema kao što su društvena odgovornost, pojedinac protiv društva, motive rata, kapitalizma i ideologije. Većinu likova i društvenih ideja možemo međusobno povezati, kao što je slučaj s motivom rata, koji se povezuje indirektno sa samom ideologijom, s obzirom da je u većini slučajeva ideologija i uzrok rata. S druge strane, analiza društvene kritike i satire uključila je različite fenomene i aspekte društva: nejednakost, ideologiju, kritiku Crkve i kapitalizam. Cilj rada također je bio međusobno povezati prethodno spomenute elemente. U nekim slučajevima je to bilo uspješno (kao što je slučaj društvene nejednakosti i ideologije u romanu *Válka s mloky* i drami *Bílá nemoc*), dok je u nekim slučajevima bilo manje uspješno (kao što je slučaj s djelima *Továrna na absolutno* i *Matka*). Zaključujemo da je prikaz društvene zbilje u Čapekovim djelima konstanta, ali taj prikaz nije u svim djelima jednak, niti su za prikaz društvene zbilje uvijek uporabljeni isti društveni fenomeni – npr. *Matka* kao glavni pokretač radnje ne nudi čitatelju niti izum niti bolest već rat te se ne osvrće na kapitalističke ideje kao što to čini *Válka s mloky* i *Továrna na absolutno*. To je rezultiralo time da su neki motivi više analizirani od drugih, npr. kao što je motiv rata u drami *Matka* analiziran više od npr. ideje društvene nejednakosti.

Čapek je tvrdio da postoje dva tipa književnosti: prvi, koji je izdržljiv kao egipatske piramide i drugi, koji ne ostaje zapamćen ni u ljudskim mislima ni u povijesti književnosti. (Čapek, 1929 u *Marsyas* 2018: 133) S obzirom na broj analiza, književnih kritika i interpretacija njegovih najpoznatijih, ali i manje poznatih djela, koje se pojavljuju iz godine u godinu skoro stoljeće nakon njegove smrti, možemo ga smatrati piramidom češke, ali i svjetske književnosti.

10. Literatura

Primarna:

Čapek, K. (2018). *Továrna na absolutno*. Praha: Městská knihovna v Praze
URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/37/tovarna_na_absolutno.pdf

Přístupljeno 13. travnja 2020.

Čapek, K. (2018) *Válka s mloky*. Praha: Městská knihovna v Praze
URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/29/90/58/valka_s_mloky.pdf

Přístupljeno 20. travnja 2020.

Čapek, K. (2018) *Matka*. Praha: Městská knihovna v Praze
URL: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/21/matka.pdf>

Přístupljeno 30. travnja 2020.

Čapek, K. (2018). *Bílá nemoc*. Praha: Městská knihovna v Praze
URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/03/bila_nemoc.pdf

Přístupljeno 1. svibnja 2020.

Sekundarna:

Bradbrooková, B. (2006). *Karel Čapek: Hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia

Bugge, P., Hemelíková, B. (1999). *Nakaza světa: Nemoc a epidemie v dílech Karla Čapka z konce třicátých let u Česká literatura*, vol. 47., br.3. Praha: Ústav pro českou literaturu

Čapek, K. (2004). *Rat s daždevnjacima*. Hrvatski Leskovac: KruZak

Čapek, K. (2010). *Zašto nisam komunist; prijevod: Ladislav Radulić*. U *Zadarska smotra* vol. 59, br.3/4. Zadar: Matica hrvatska

Čapek, K. (2018) *Marsyas čili Na okraj literatury*. Praha: Městská knihovna v Praze
URL: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/20/marsyas.pdf>

Přístupljeno 10. svibnja 2020.

Čapek, K. (2018). *Kritika slov / O věcech obecných čili Zoon politikon*. Praha: Městská knihovna v Praze

URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/51/o_vecech_obecných_cili_zoon_politikon.pdf
Přístupljeno 10. svibnja 2020.

Haman, A., Trenskey, P.I. (1967). *Man against the Absolute: The Art of Karel Čapek* u *The Slavic and East European Journal*, vol.11., br.2. Los Angeles: American Association of Teachers of Slavic and East European Languages

Harkins, W.E. (1962). *Karel Čapek*. New York i London: Columbia University Press

Jähnichen, M. (1990). *Bemerkungen zu Karel Čapeks Antifaschismus* u *Z.Slaw* vol.35

Klíma, I. (1965). *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel

Kudělka, V. (1975). *Drama a doba* u *Česká literatura*, vol.23.,br.6. Praha: Ústav pro českou literaturu

Kuzněcovová, R. (1975). *Vztah socialistického realismu k jiným uměleckým systémům* u *Česká literatura*, vol.23., br.6. Praha: Ústav pro českou literaturu

Lenjin, V.I. (1919). *O državi* u Marksistička internet arhiva

URL: <https://www.marxists.org/srpshrva/biblioteka/lenjin/1919/07/11.htm>

Pristupljeno: 10. svibnja 2020.

Nikolskij, S.V. (1974). *Román žánrové syntézy* u *Česká literatura*, vol.22., br.6. Praha: Ústav pro českou literaturu

Strohsová, E. (1968). *Karel Čapek: Monografická kapitola z připravovaného 4. dílu Dějin české literatury* u *Česká literatura*, vol.16, br.1. Praha: Ústav pro českou literaturu